

FORSKNINGS-
AVDELNINGENS
ARBETSRAPPORTSERIE

NR 48

ERSTA SKÖNDAL HÖGSKOLA

48

RESEARCH
DEPARTMENT'S
WORKING PAPERS

NO 48

ERSTA SKÖNDAL UNIVERSITY COLLEGE

Personalens möten med utsatta flickor

– arbete mot hedersrelaterat våld

SIV-BRITT BJÖRKTOMTA

ERSTA SKÖNDAL HÖGSKOLA
2007

ARBETSRAPPORTSERIEN

Denna rapport skildrar några professionella yrkesgrupperns möten med ungdomar - framför allt flickor - utsatta för fötryck i hederns namn och/eller som riskerar att utsättas för så kallat hedersrelaterat våld. Rapporten har tagits fram som ett samverkansprojekt mellan Länsstyrelsen i Stockholm, Ersta Sköndal högskola och Huddinge kommun.

Efter tre års arbete mot hederrelaterat våld är parternas erfarenhet att det finns ett fortsatt behov av erfarenhetsbaserade studier av hög vetenskaplig kvalitet inom kunskapsområdet. Detta för att förebygga att personliga erfarenheter, godtyckliga tolkningar och oreflekterade uppfattningar sprids ut som allmängiltiga sanningar. Även för att förhindra att sådana används som grund för planering av insatser och ställningstaganden på lokal nivå. Framförallt behövs dessa studier för att tillvarata praktikernas kunskap och erfarenheter och synliggöra deras verklighet.

Det yttersta syftet är att skapa förutsättningar och utveckla verktyg som stärker de professionellas möjlighet att genomföra adekvata och effektiva insatser som såväl de utsatta ungdomarna som yrkespersoner kan känna sig nöjda med. Det är vår förhoppning att denna rapport utgör ett bidrag i den riktningen.

Forskningsavdelningen publicerar forskningsresultat från olika större projekt och uppdrag. Vi har en skriftserie, en särtrycksserie, en arbetsrapportserie samt en metodbokserie. Arbetsrapportserien avser främst att ge möjlighet att publicera delrapporter och delresultat från större studier, aktuella kunskapsöversikter och uppsatser. Förteckning över publikationer från forskningsavdelningen finns på föregående sidor.

Ersta Sköndal högskola

Campus Ersta, Box 11189, 100 61 STOCKHOLM

Besöksadress Stigbergsgatan 30, Stockholm

Telefon 08-555 05 130, *Fax* 08-555 05 165

E-post info@esh.se

ARBETSRAPPORTSERIE NR 48

Personalens möte med utsatta flickor
Arbetet med hedersrelaterat våld

Siv-Britt Björktomta

Stockholm, oktober 2007

Publicerad av Forskningsavdelningen, Ersta Sköndal högskola
Copyright © 2007 Siv-Britt Björktomta
ISSN 1402-277X, URN:NBN: se-2007-38

Omslag: Hans Andersson H & I design
Produktion: Sari Nurminen

FÖRORD

Länsstyrelsen i Stockholm har under tre år beviljat medel till Huddinge kommun för ett projekt om förebyggande arbete mot så kallat hedersrelaterat våld (Saraprojektet). Som en del i projektet har intervjuer genomförts med olika personalkategorier. Intervjuerna har syftat till att fånga upp och beskriva personalens möte med utsatta barn/ungdomar och deras familjer samt att försöka identifiera de svårigheter respektive möjligheter som verkar påverka dessa möten.

Länsstyrelsen i Stockholm, Ersta Sköndal högskola och Huddinge kommun kom att uppmärksamma det mer allmängiltiga värdet av det insamlade intervjumaterialet. Efter ett gemensamt samtal kom parterna överens om att göra färdigställandet av en rapport till ett särskilt projekt som genomförts i samverkan.

Länsstyrelsen har ansvarat för projektledningen och för merparten av projektets och rapportens finansiering. Huddinge kommun har ställt intervjumaterialet från Saraprojektet till förfogande och samtidigt gjort det möjligt för projektledaren doktorand Siv-Britt Björk-tomta att under tre månader och med finansiering från Länsstyrelsen kunna bearbeta det insamlade materialet och skriva rapporten. Ersta Sköndal högskola har följt projektet och granskat resultatet av arbetet.

Avsikten med detta gemensamma projekt har varit att ta tillvara och redovisa praktiker-kernas kunskap och erfarenheter och synliggöra vissa grundläggande betingelser. Ytterligare en avsikt är att medverka till lokal, regional och nationell spridning av rapporten och dess innehåll till relevanta verksamheter, grupper och nyckelpersoner.

AnnMarie Danon
Socialdirektör
Länsstyrelsen
Stockholms län

Lars Svedberg
Professor
Ersta Sköndal
högskola

Kristina Bergström
Enhetschef
IFO
Huddinge kommun

LÄNSSTYRELSEN
I STOCKHOLMS LÄN

ERSTA
SKÖNDAL
HÖGSKOLA

HUDDINGE
KOMMUN

FÖRORD	3
INLEDNING	7
Ett ”nytt” socialt problemområde ringas in	8
Mörkertalet är stort	8
RAPPORTENS INNEHÅLL - STUDIENS UPPLÄGG	10
Syfte och frågeställningar	10
HEDERSMORD OCH HEDERSRELATERAT FÖRTRYCK/VÅLD – BEGREPP I FÖRÄNDRING	13
De mänskliga rättigheterna och hedersvåld	13
Rapportens utgångspunkt	13
Hedersrelaterat våld – vad är det?	16
Operationella definitioner	18
Hedersrelaterat våld på strukturell och individnivå	20
Hedersrelaterat förtryck/våld – som ett kontinuum	21
Sammanfattning	27
ERFARENHETER FRÅN SARAPROJEKTET	28
Hur ofta aktualiseras barn och ungdomar och var?	29
Personalens möte med flickorna/kvinnorna	31
Med oskulden i fokus	33
Sammanfattande analys	45
AVSLUTANDE REFLEKTIONER	50
KÄLLFÖRTECKNING	54
BILAGA 1	56
BILAGA 2	57
Saraprojektet	57
BILAGA 3	59
Uppföljning och utvärdering	62
PUBLIKATIONER FRÅN FORSKNINGSAVDELNINGEN	63
Arbetsrapportserie	64
Särtryckserie	66
Metodbokserie	66
Övriga publikationer i urval	66

INLEDNING

Under perioden 2003–2007 har regeringen avsatt 180 miljoner kronor för insatser mot hedersrelaterat våld riktat mot flickor och unga kvinnor samt mot pojkar och unga män från deras nära anhöriga (Justitiedepartementet 2006). Insatserna omfattar bland annat stöd till skyddat boende och förebyggande arbete över hela landet. Mitt eget engagemang i den här frågan började redan vintern 2002/03 då jag under min magisterutbildning fick ett uppdrag av näringsdepartementet (och dåvarande näringsminister Mona Sahlin) genom Ersta Sköndal högskolas forskningsavdelning. Uppdraget handlade om att kartlägga vad som gjordes för att förebygga och motverka hedersrelaterat förtryck/våld och resulterade i rapporten *Att arbeta med patriarkala familjer* (Cederlöf 2003). Jag har sedan dess följt arbetet och forskningen som rör området hedersrelaterat förtryck/våld på olika sätt. Sedan hösten 2004 har jag varit projektledare för Saraprojektet¹ i Huddinge kommun där syftet varit att utbilda personal samt ta fram ett kunskapsunderlag för metoder och strategier för det förebyggande arbetet mot hedersrelaterat förtryck/våld. I detta arbete har jag genomfört intervjuer med personal som i sitt arbete kommer i kontakt med dessa flickor/kvinnor, jag har även träffat och intervjuat flera flickor/unga kvinnor som själva uttrycker att de lever med begränsningar av sitt sociala liv och sin sexualitet; flera lever även i en vardag med hot och våld².

I rapporten *Unga kvinnor, frihet och heder* (Björktomta 2005) beskriver jag svårigheterna med att definiera och förstå begreppen hedersvåld och hedersmord³, jag beskriver även de skilda synsätt som fanns inom forskningen men också hos projekt/verksamheter som på olika sätt arbetade för att motverka detta våld. Även om kunskapen om dessa flickors/kvinnors situation har ökat finns det ännu ingen enhetlig definition av begreppen, varken nationellt eller internationellt. Under arbetet med Saraprojektet i Huddinge kommun har jag på olika sätt försökt att fånga och dokumentera hur olika professioner arbetar med denna målgrupp. Hur definierar och identifierar de hedersrelaterat förtryck/våld? Vilka svårigheter möter de? Vad behöver de för att kunna arbeta med dessa flickor/kvinnor och familjer? Detta var från början tänkt att endast utgöra ett kunskapsunderlag för Saraprojektet, men efter samtal med Socialstyrelsen visade det sig att detta material har ett nationellt värde och jag uppmanades att sammanställa det i en separat rapport. Länsstyrelsen i Stockholm har stött idén om att göra detta till ett särskilt projekt och föreliggande rapport genomförs således i samverkan med Huddinge kommun och forskningsavdelningen vid Ersta Sköndal högskola och med Länsstyrelsen som finansiär. Rapportens empiriska mate-

¹ Saraprojektet presenteras närmare i bilaga 2.

² Dessa intervjuer är under bearbetning och kommer att presenteras under 2007 i en rapport från Saraprojektet.

³ För närmare definition av begreppen, se kapitel *Hedersmord och hedersrelaterat våld – begrepp i förändring*.

rial utgörs huvudsakligen av de fokusintervjuer som jag genomfört med sex olika personalkategorier i Huddinge kommun som i sitt arbete kommer i kontakt med flickor/kvinnor som utsätts för hedersrelaterat förtryck/våld. För att förstå de svårigheter som professionella möter i sitt arbete med den här målgruppen beskriver jag i ett kapitel några av de olika definitioner som förekommer av bland annat begreppen hedersmord och hedersrelaterat förtryck/våld och redogör även för några av de konsekvenser som avsaknaden av en enhetlig definition har fått för kartläggningen av förekomsten av detta våld. Jag berör också något om hur detta har påverkat utformningen av det sociala arbetet. Rapporten avslutas med några reflexioner som jag fått under arbetet med Saraprojektet och under sammanställningen av denna studie.

Ett "nytt" socialt problemområde ringas in

FN:s befolkningsfonds årsrapport (UNFPA 2000) visar att uppemot 5 000 kvinnor och barn över hela världen varje år mördas genom så kallade hedersmord (honour killing) av familjemedlemmar. I Sverige blev Fadime Sahindal skjuten av sin pappa i Uppsala i januari 2002. Detta hedersmord satte strålkastarljuset på de många flickor⁴ med invandrarbakgrund som lever med kontroll, hot och våld i sina familjer.

Under våren samma år gav regeringen länsstyrelserna i de tre storstads länen (LST Skåne 2002, LST Stockholm 2002, Västra Götaland 2002) i uppdrag att kartlägga hur många flickor det är som riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och mord. Rapporterna från storstads länen visar att bristen på kunskap om vad hedersrelaterat förtryck och hedersmord är och hur det ska kunna förhindras var mycket stor. Under 2002 var det allt fler som uppmärksammade problemet och började intressera sig för hedersrelaterat våld i en svensk kontext (se Cederlöf 2003). Olika invandrarorganisationer och kvinnojourer engagerade sig. Den offentliga sektorn, framför allt socialtjänsten, men också privata företag, började få upp ögonen för de utsatta flickornas svåra situation. Många började, utifrån sina respektive utgångspunkter och perspektiv, att arbeta med den nydefinierade målgruppen inom socialt arbete. Men meningarna var, och är fortfarande på sina håll, delade om både orsak, omfattning och vilka åtgärder som behövs för att komma tillrätta med problemet (Björktomta 2005). Det finns också de som menar att fenomenet hedersvåld/mord inte existerar (Kamali 2003).

Mörkertalet är stort

Under de första åren riktades insatserna främst mot flickor och unga kvinnor. Allteftersom kunskapen om hedersproblematikens komplexitet vuxit har man fått en insikt om att även pojkar och unga män drabbas av hedersrelaterat förtryck/våld. Krav på att följa familjens normer, regler, seder och traditioner gäller också pojkar även om kraven för dem ser annorlunda ut än för flickor. Under senare år har det även uppmärksammats att hedersrelaterat våld kan drabba dem som bryter mot en förväntad heterosexuell läggning, och i den senaste regeringssatsningen från den 1 juni 2006 har målgruppen breddats till att även omfatta homosexuella och bisexuella ungdomar samt transpersoner.

⁴ I den här rapporten kommer både *flickor* och *kvinnor* att användas. Begreppet *flickor* syftar på dem som inte fyllt 18 år och *kvinnor* inbegriper dem som är 18 år eller äldre.

Trots flera försök att kartlägga omfattningen har det dock varit svårt att få fram en exakt siffra på hur omfattande problematiken med hedersrelaterat förtryck/våld är i Sverige⁵. I *Nationell rapport om skyddat boende m m* (2004) rapporterar landets länsstyrelser tillsammans att 1 500–2 000 flickor/unga kvinnor varit utsatta för hedersrelaterat våld. Länsstyrelserna uppger att siffrorna är en underskattning och endast beskriver de fall som är kända av myndigheter och frivilligorganisationer. Man menar att för många av de här flickorna innebär det en omedelbar livsfara om de ger sig tillkänna samt att mörkertalet troligtvis är mycket stort. Polisen misstänker även att flera flickor och kvinnor drivits till att begå självmord efter hedersrelaterade hot från familj och släkt (Fredén 2004). Det finns även uppgifter om att flickor/kvinnor mot sin vilja förs bort utomlands av närstående för att ingå äktenskap (Wahldén 2005). Dessa bortföranden rubriceras sällan som människorov utan registreras hos polisen som ”försvunnen person”. Några stora resurser avsätts inte för att hitta dessa flickor/kvinnor.

I arbetet för att försöka motverka hedersrelaterat våld och förhindra fler hedersmord har flera kommuner upprättat handlingsplaner för akuta situationer. En av de första kommunerna som arbetade fram en handlingsplan var Huddinge kommun, som är en av Stockholms södra kranskommuner med drygt 87 000 invånare.

⁵ Under hösten 2006 genomför Socialstyrelsen på uppdrag från regeringen en nationell kartläggning av förekomsten av hedersrelaterat hot och våld mot ungdomar från nära anhöriga. Kartläggningen ska vara uppdelad på kön och särredovisa omfattningen av hedersrelaterat hot och våld mot ungdomar på grund av deras sexuella läggning (Justitiedepartementet 2006).

RAPPORTENS INNEHÅLL - STUDIENS UPPLÄGG

Syfte och frågeställningar

Syftet med denna rapport är att beskriva hur några olika personalkategorier i en svensk kommun identifierar hedersrelaterat förtryck/våld samt ge en bild av hur deras möten med flickor/kvinnor och familjer som lever med hedersrelaterade strukturer ser ut. Syftet är också att lyfta fram och analysera hur dessa möten gestaltar sig i förhållande till bilden av hedersrelaterat förtryck/våld som ett kontinuum. Ett tredje syfte är att granska hur avsaknaden av en enhetlig definition av hedersrelaterat förtryck/våld påverkar utformningen av det sociala arbetet. Följande frågeställningar har varit aktuella:

- Hur definieras hedersrelaterat förtryck/våld på nationell nivå och på kommunnivå? Av forskare, av myndigheter samt av professionellt verksamma (med exempel från Huddinge kommun) inom socialt arbete?
- Hur har de olika definitionerna påverkat kartlägningsarbetet men också det konkreta arbetet, gällande personer som utsätts för eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat förtryck/våld i Sverige, i Huddinge kommun?
- Vilka personalkategorier i en svensk kommun (här Huddinge) möter målgruppen i sitt arbete och hur beskriver de olika personalkategorierna dessa möten?
- Hur kan ovanstående personalkategoriernas erfarenheter av att möta dessa flickor/kvinnor förstås i förhållande till bilden av hedersrelaterat förtryck/våld som ett kontinuum?

Två delstudier

Rapporten *Professionellas möten med utsatta flickor – arbete mot hedersrelaterat förtryck* består av två delar. I den första delen ges en förståelseram till det empiriska materialet som hämtats från Saraprojektet. Här finns också en överblick av några av de begreppsdefinitioner av bland annat hedersrelaterat förtryck/våld som är aktuella tillsammans med en kort redogörelse för hur de olika definitionerna har påverkat det kartlägningsarbete som genomförts i Sverige av förekomsten av hedersrelaterat förtryck/våld. Denna första del avslutas med att lyfta fram de konsekvenser avsaknaden av en enhetlig definition fått för både kartläggning och arbetet för att motverka detta förtryck och pekar på några faktorer som påverkat arbetet och flickornas/kvinnornas situation.

Den andra delen bygger dels på det kunskapsunderlag som jag samlat in i samband med Saraprojektet, bestående av fokusintervjuer med olika personalkategorier i Huddinge kommun som arbetar med målgruppen flickor/kvinnor som utsätts för/riskerar att utsättas för hedersrelaterat förtryck/våld. Dels bygger den på delar av en kvalitativ kartläggning av hur det sociala arbetet ser ut när det gäller att motverka detta våld. Det är också utifrån

detta empiriska material som slutdiskussionen och analysen i första hand utgår. Under arbetet som projektledare har jag fördjupat min kunskap om hedersrelaterat förtryck/våld och oskuldspenning⁶ genom intervjuer och samtal med både personal och flickor/kvinnor. Jag har även arrangerat och medverkat vid olika typer av seminarier och samtalsgrupper på flera platser i landet. Denna kunskap finns med i den här rapporten på så sätt att den förstärker validiteten i slutsatserna av det presenterade empiriska materialet.

Begreppsdefinitioner

För att få kunskap om hur begreppet hedersrelaterat våld definieras internationellt men också i en svensk kontext har jag låtit göra sökningar på Internet med hjälp av sökorden ”länsstyrelsen, definition, hedersrelaterat våld”. Anledningen till att länsstyrelsen finns med som sökord beror på att det är landets länsstyrelser som har fördelat en stor del av de 180 miljoner kronor som regeringen satsar på detta område under åren 2003–2007.

Bilden av hedersrelaterat förtryck/våld som ett kontinuum bygger på de erfarenheter och den kunskap som jag samlat under de drygt tre år jag arbetat med dessa frågor.

Fokusintervjuer

Fokusintervjuer⁷ har genomförts med olika personalkategorier som kommer i kontakt med flickor/unga kvinnor som lever i familjer med hedersstrukturer. Urvalet har gjorts genom de kontakter jag fått under arbetet med Saraprojektet. Kriterierna har varit att personalen skulle ha egna erfarenheter av att möta den här målgruppen i sitt arbete. Jag har dessutom strävat efter att få personal som arbetar i olika delar av Huddinge kommun. Det har varit fem socialarbetare från kommunens socialkontor, fyra skolkuratorer från olika skolor för årskurs 1–9, två representanter för introduktionsenheten för nyanlända⁸, hela socialjourens personalgrupp (nio personer) samt två kuratorer och tre barnmorskor på ungdomsmottagningen. Sammantaget har sex fokusintervjuer genomförts. Det saknas intervjuer med skolkuratorer och skolsköterskor från gymnasieskolor. Anledningen är att det, trots ihärdiga försök, inte varit möjligt att hitta en gemensam tid för intervjun inom ramen för denna studie.

Fokusintervjuerna har genomförts med hjälp av en semistrukturerad intervjuguide (se bilaga 1) för att möjliggöra en komparativ analys mellan de olika kategorierna. Intervjuerna har spelats in med hjälp av en sorts bandspelare och skrivits ut ordagrant. Genom att samla informanterna i grupp kan man fånga något mer än om intervjuerna genomförs separat. Under samtalet i gruppen hände det ofta att deltagarna fyllde i, kompletterade, ifrågasatte och bekräftade varandra. Konsekvensen blev att informationen blev fylligare men också att validiteten ökade, det vill säga intervjuinnehållets giltighet stärktes.

⁶ Barnmorskorna på ungdomsmottagningen använder ofta begreppet oskuldspenning och syftar då på de unga kvinnor som lever med ett starkt tryck hemifrån att bevara sin oskuld tills den dag de gifter sig. Några av dessa flickor kommer till ungdomsmottagningen med en önskan om ”få sin oskuld tillbaka”, som de själva uttrycker det. De vill med andra ord operera och återställa mödomshinnan.

⁷ Fokusintervjuer är en forskningsteknik där data samlas in genom gruppinteraktion runt ett ämne som bestäms av forskaren (Wibeck 2000).

⁸ Huvudman är kommunen, socialtjänsten/arbete och försörjning samt Integrationsverket. Uppdraget är att utreda enligt LIF (lagen om introduktionsersättning) myndighetsutövning. Målgruppen är vuxna, nyanlända (<3,5 år) 20–60 år. Arbetsuppgifterna är att ge introduktion till nyanlända samt erbjuda praktikplatser. Juridiska ramar är LIF samt PUT (lagen om permanent uppehållstillstånd).

Materialinsamlingen

Underlaget till denna studie baseras dels på de sex fokusintervjuerna med olika personalkategorier, dels på delar av den kvalitativa kartläggning som jag genomfört under Saraprojektet (för närmare beskrivning av projektet se bilaga 2). Kartläggningens syfte var att få en bild av hur många som är/riskerar att bli utsatta för hedersrelaterat förtryck/våld och bestod av att begreppet *Hedersproblematik* lades in i socialtjänstens verksamhetssystem Procapi-ta⁹. Syftet var också att få en bild av hur det sociala arbetet för att motverka detta våld såg ut. Denna del av kartläggningen har bestått av dokumentation av de många olika samtal som jag haft med personal från både skola, ungdomsmottagning, vårdcentraler, socialtjänst, socialjour, introduktionsenheten för nyanlända, familjerätten, resursenheten¹⁰ samt kvinnojouren under de två projektåren. Genom detta arbete har jag kunnat identifiera berörda grupper, vilka personalgrupper som kommer i kontakt med dem, på vilket sätt flickor/ kvinnorna kommer i kontakt med kommunens personal, det vill säga vilka aktualiseringsorsaker som varit aktuella. Jag har även kunnat fånga och beskriva hur personalens olika möten med målgruppen ser ut samt dokumentera vilka behov personalen uttryckt. Det som däremot inte varit möjligt att få en tydlig bild av är antalet flickor/kvinnor som är eller riskerar att utsättas för detta förtryck. I avsnittet *Erfarenheter från Saraprojektet* lyfter jag fram några aspekter och förklaringar till varför detta inte varit möjligt.

⁹ Detta datasystem omfattar endast socialsekreterarna inom socialtjänsten.

¹⁰ Här ingår flera kommungemensamma enheter såsom familjehemsrekryterarna, nätverksgrupp, utredningslägenhetens personal, samt Mini-Maria, en mottagning för unga missbrukare.

HEDERSMORD OCH HEDERSRELATERAT FÖRTRYCK/VÅLD – BEGREPP I FÖRÄNDRING

I den inledande texten har flera begrepp använts som kräver en närmare förklaring och i följande avsnitt kommer jag att lyfta fram några aktuella definitioner av begreppen *hedersrelaterat förtryck*, *hedersrelaterat våld*, *hedersmord* samt *hedersstrukturer*. I nästföljande avsnitt lyfter jag fram några av de svårigheter som präglat det arbete som pågått och pågår i Sverige med att försöka kartlägga förekomsten av hedersrelaterat förtryck/våld. Kapitlet avslutas med en beskrivning av bilden av hedersrelaterat förtryck/våld som ett kontinuum som vuxit fram i arbetet med Saraprojektet och som också har använts som ett arbetsredskap i Saraprojektet. Bilden av hedersrelaterat förtryck/våld som ett kontinuum har även använts som utgångspunkt vid genomförandet av fokusintervjuerna som presenteras i kapitlet *Personalens möte med flickorna/kvinnorna*.

De mänskliga rättigheterna och hedersvåld

I historien om hedersmord och hedersrelaterat våld i en svensk kontext finns det ett *före* och ett *efter*. Det är före mordet på Fadime Sahindal i januari 2002 och det är efter mordet på Fadime Sahindal. Före mordet fanns inte begreppet *hedersmord* i det allmänna vardags-svenska språket. Efter mordet startade en intensiv debatt i massmedia (se Björktomta 2005) och oenigheten var stor bland både journalister, forskare, debattörer och företrädare för olika invandrarorganisationer om både själva ordvalet och hur begreppet skulle definieras. I dag har begreppet *hedersmord*, och efterhand även de något mildare formerna *hedersrelaterat våld* och *hedersrelaterat förtryck*, etablerat sig i det svenska språket och också blivit vedertagna av flera forskare (bland andra Wikan 2003, Darvishpour 2003, Eldén 2004, Schlytter 2004, Österberg 2005). Fortfarande saknas dock vedertagna och allmänt accepterade definitioner av begreppen, både nationellt och internationellt. Heder, hedersmord och hedersrelaterat förtryck/våld har olika betydelse i olika samhällen, i olika samhällsgrupper och i skilda kontexter. Begreppen förändras också över tid.

Rapportens utgångspunkt

Målgruppen för Saraprojektet har varit flickor/kvinnor med invandrarbakgrund i Huddinge kommun som lever i familjer/miljöer med hedersstrukturer. Det är flickor/kvinnor som själva uttrycker att de lever med begränsningar och kontroll av sitt sociala liv och sin sexualitet och/eller med hot, våld och misshandel på grund av sitt kön. Det är denna kontext som projektet arbetat i och som också denna rapport utgår ifrån. Men innan vi börjar ett resonemang om hur hedersrelaterat våld och hedersmord definieras bör det fastställas att utgångspunkten för denna rapport är att detta problemområde inte i *första hand* rör föreställningar om etniska eller kulturella olikheter. Hedersvåld och hedersproblematik handlar om kränkningar av kvinnors och barns mänskliga rättigheter i en speciell kontext, i familjer

med specifika strukturer¹¹, vilket blivit alltmer tydligt under de två år jag arbetat som projektledare i Saraprojektet.

Min utgångspunkt är att hedersproblematikens grundläggande fokus handlar om kränkningar av främst kvinnors och barns rättigheter som de uttrycks i FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna (1948), i Kvinnodeklarationen (1979) samt Barnkonventionen (1989). Hedersrelaterat förtryck/våld är också ett brott mot svensk lagstiftning. I inledningen till föräldrabalken, FB 6:1, andra stycket, står det att ”barn ska behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling”. Sverige har även en 18-årsgräns när det gäller att ingå äktenskap, Äkt. B 2:1. Hot, misshandel, olaga frihetsberövande och andra brott som kan vara hedersrelaterade regleras i brottsbalken. Detta har dock alltför ofta fått stå tillbaka för en högljudd diskussion om olika tolkningar av etnicitet, religion och kultur, samt av skilda politiska och ideologiska ståndpunkter om begrepp som kön och makt, integration och strukturell diskriminering.

Kvinnor och barns mänskliga rättigheter är universella rättigheter

FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna kan sammanfattas med att alla människor har rätt att få leva ett liv i jämlikhet, utan diskriminering och med likadant skydd från lagens sida. Även om både kvinnor och barn omfattas av de mänskliga rättigheterna har diskrimineringen av dessa grupper medfört att ytterligare konventioner arbetats fram för att stärka barns och kvinnors rättigheter. År 1979 röstades Kvinnokonventionen igenom i FN:s generalförsamling, och i april 2004 hade 177 av FN:s 191 medlemsstater ratificerat konventionen. Kvinnokonventionen är unik genom sitt krav på att regeringar ska inrikta sitt arbete inte bara på att utrota diskriminering av kvinnor i den offentliga sfären, utan konventionen omfattar även det privata livet. Hedersrelaterat våld tillhör den privata sfären och är ett globalt problem och definieras oftast som en del av det patriarkala våldet. I januari 2001 antog FN:s generalförsamling en resolution (55/66) om avskaffande av brott mot kvinnor i hederns namn. Resolutionen fastslog att hedersrelaterade brott mot kvinnor är en fråga som berör kvinnors mänskliga rättigheter och att det är medlemsstaternas ansvar att förhindra och utreda sådana brott, samt ställa förövarna inför rätta. Resolutionen påpekade även att staten är skyldig att ge offren skydd och att en underlåtenhet i att skydda offren utgör i sig en kränkning av de mänskliga rättigheterna. I FN-rapporten (United Nations 2002) poängterar generalsekreteraren Kofi Annan att alla former av våld mot flickor och kvinnor som sker i hederns namn ska kriminaliseras och att de som avsiktligt deltar i sådana handlingar ska straffas.

All forms of violence against women and girls committed in the name of honour should be criminalized, and those deliberately participating in such acts should be penalized (a.a. 2002).

I april 2002 antog Europarådet (2005) en rekommendation om skydd mot våld mot kvinnor, som även innehöll särskilda rekommendationer till medlemsländerna beträffande hedersmord. FN:s tidigare specialrapportör om våld mot kvinnor, Radhika Coomoraswamy, påpekar att det är hemmet som är den farligaste platsen för flickor och kvinnor (Johnsson-

¹¹ Här syftas på de strukturer av hedersrelaterat förtryck som kan finnas i vissa patriarkala familjer, se bilden av hedersrelaterat förtryck/våld som ett kontinuum.

Latham 2005). Det är där det omfattande våldet utövas – ett våld som inte i första hand är utpräglat fysiskt utan där särdraget är att det

uppmuntras av kollektivet som ett led i ett strukturellt förtryck och utgör ett medel för att utöva kontroll av individer, primärt kvinnor och flickor, i samhällen där heder får innebörden av kontroll av kvinnors sexualitet (a.a., s. 26).

Både i Coomoraswamys rapport (Johnsson-Latham 2005) och i andra FN-texter framhålls att förutom kvinnor och HBT-personer¹², kan även heterosexuella pojkar och män utsättas för hedersrelaterat våld. Då sker det dock i andra former, såsom att bli offer för tvångsäktenskap eller tvingas vakta på sina systrar och kvinnliga kusiner. Unga män och pojkar kan även under hot tvingas begå mord å släktens vägnar eftersom de går straffria, alternativt får lägre straffsats på grund av sin låga ålder. De riskerar också att bli mördade, något som skedde med den afghanska unge mannen, Abbas Rezaei, i svenska Högsby vintern 2005 (Hjertén 2005).

År 1989 var det dags för barnen att få en egen konvention som tillgodoser deras rättigheter. I dag har samtliga FN:s medlemsländer, förutom USA och Somalia, ratificerat konventionen¹³. Barnkonventionen ger en universell definition av vilka rättigheter som bör gälla för alla barn i hela världen oavsett kultur, religion eller andra särdrag. Barn definieras enligt konventionen som varje människa under 18 år, om han eller hon inte blir myndig tidigare enligt den nationella lagstiftningen. Barnkonventionen har 41 sakartiklar, men de fyra nedanstående artiklarna brukar kallas för huvudprinciper och är vägledande för hur helheten ska tolkas.

- Artikel 2 slår fast att alla barn har samma rättigheter och samma värde.
- Artikel 3 anger att det är barnets bästa som ska komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barnet.
- Artikel 6 säger att varje barn har rätt att överleva, leva och utvecklas vilket omfattar inte bara barnets fysiska hälsa, utan även den andliga, moraliska, psykiska och sociala utvecklingen.
- Artikel 12 handlar om barnets rätt att uttrycka sina åsikter och få dem beaktade i alla frågor som berör honom eller henne. När åsikterna beaktas ska hänsyn tas till barnets ålder och mognad.

Barnkonventionen är en del av den internationella folkrätten, men handlingar som bryter mot konventionen kan inte föras upp i någon internationell domstol. Sverige har dock inkorporerat delar av konventionen i den svenska lagstiftningen.

¹² Det vill säga homosexuella, bisexuella och transpersoner.

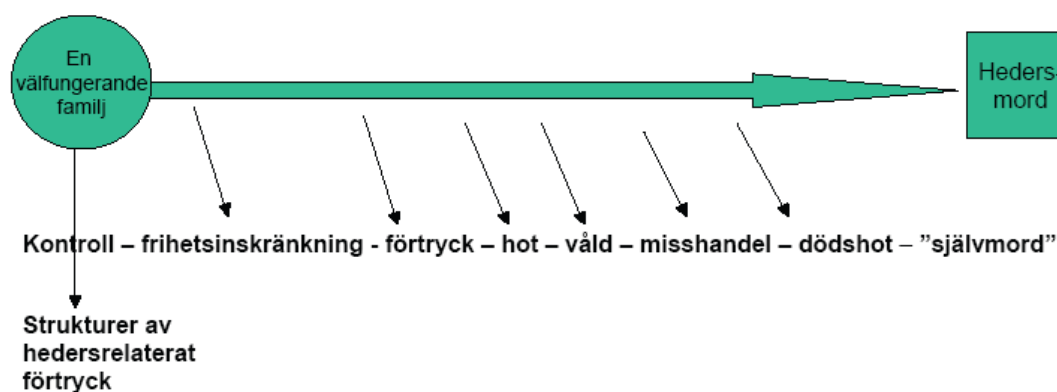
¹³ Sverige ratificerade barnkonventionen 1990. Hela Barnkonventionen finns att läsa på www.manskligarattigheter.gov.se.

Hedersrelaterat våld – vad är det?

Hedersrelaterat våld och hedersmord är kränkningar av de mänskliga rättigheterna som de uttrycks i FN:s olika deklARATIONER, i KvinnodeklARATIONEN samt i Barnkonventionen. Men hur kan man definiera och förstå dessa begrepp? Hedersrelaterat våld är ett differentierat fenomen och ett sätt att förstå vad det innebär är att se det som ett kontinuum (se bild 1). Bilden är en sammanfattning av de erfarenheter och den kunskap jag har samlat in under de dryga tre år som jag på olika sätt har arbetat med området hedersproblematik i kontexten svenskt socialt arbete. Kontinuumet ger inte en enhetlig definition av begreppet men visar på hur svårfångat och svårdefinierat fenomenet är.

I pilens skaft har vi en välfungerande familj, så som den afghanska familjen i Högsby beskrevs av både skola och socialtjänst bara dagarna innan den 20-årige Abbas Rezaï mördades i deras lägenhet, vintern 2005 (Hjertén 2005). Vad varken skolan eller socialtjänsten såg var de strukturer av hedersrelaterat förtryck¹⁴ som fanns i den här tillsynes välfungerande familjen. Kontrollen/förtrycket ökar när döttrarna kommer in i puberteten, vid cirka 12 år ålder¹⁵. Försöker flickorna att testa gränserna ökar kontrollen till frihetsinskränkningar, förtryck, hot, våld, misshandel, dödshot och så kallade ”själv mord”¹⁶. I pilens yttersta spets finner vi det hedersrelaterade våldets yttersta konsekvens, nämligen hedersmord.

Bild 1. Hedersrelaterat våld som ett kontinuum

Björktomta 2004

¹⁴ Dessa strukturer av hedersrelaterat förtryck syftar dels på föreställningar om att flickan/kvinnan i familjen är underordnad männen, att bevarandet av hennes oskuld är viktig för hela familjen och männens ansvar, dels på de små kränkningar, fysiska/psykiska/sociala, och den kontroll flickan/kvinnan utsätts för och som inte var för sig är olagliga men som tillsammans och i detta specifika sammanhang blir något mer för den utsatta flickan/kvinnan.

¹⁵ Observera att Barnkonventionens artikel 12 talar om barnets rätt att få uttrycka sina åsikter och få dem beaktade samt att hänsyn ska tas till barnets ålder och mognad. Föräldrabalken 6:11 uttrycker att vårdnadshavare i takt med barnets stigande ålder och utveckling ska ta allt större hänsyn till barnets synpunkter.

¹⁶ Där flickan/kvinnan drivits till självmord eller där mordet arrangerats så att det ska se ut som självmord.

Ett annat sätt att försöka förstå vad hedersmord är och beror på är att, som Eva Österberg (2005) gjort, schematisera de olika synsätt och förklaringar som framkommit i den svenska debatten efter mordet på Fadime Sahindal. De olika synsätten kan sammanfattas i följande punkter:

- Hedersmord bottnar i en speciell islamsk syn på kvinnan och sexualiteten som är främmande för det moderna nordiska samhället.
- Hedersmord grundar sig på en syn på kvinnan och sexualiteten som inte är generell inom islam, men som finns inom vissa invandrarkulturer.
- Hedersmord handlar om könsmakt och patriarkal samhällsordning i allmänhet. Avgörande är brytningen mellan individens rättigheter och gruppens normsystem.
- Hedersmord handlar om relationen mellan individ och kollektiv och om heder och ära som det sammanhållande kittet i kollektiva relationer. Det handlar om en specifik hedersideologi, och hedersmord kan således även drabba män.

Österberg pekar på att skillnaderna mellan de olika punkterna i vissa fall är små, medan de i andra fall är betydligt större. Utgår man från att hedersmord bottnar i religiösa föreställningar eller i en speciell hederskultur ”tenderar man i båda fallen åt en närmast mentalitets-historisk förklaring. Sega grundläggande tankar görs ansvariga för handlingen att döda en annan människa” (a.a., s. 174). Utgår man å andra sidan från att det handlar om manlig, patriarkal makt mot kvinnor som haft icke tillåtna sexuella relationer betonas i stället relationer och makt. Det som är viktigt, menar Österberg, är vilken bredd definitionen får enligt de olika synsätten. Om heder och kollektivism är grundkomponenter kan hedersmord även drabba män, och det behöver heller inte enbart handla om våld inom familjen/släkten. Österberg pekar på att möjligheten då öppnas till paralleller och analogier med maffiabråk, dueller med mera. Om definitionen av hedersmord i stället snävas in och grundkomponenterna är kön, makt och våld inom familjen/släkten blir möjligheterna till paralleller betydligt begränsade.

En specifik hedersideologi

En av de forskare som ansluter sig till den vidare definitionen av hedersbegreppet och hedersvåld, som inte nödvändigtvis inbegriper våld mot kvinnor, är Unni Wikan (2003). Hon menar att hedersmord inte kan ”förstås inom ramen för ’strukturellt våld mot kvinnor’ eller ’globaliserat kvinnoförtryck’, ” utan hävdar att ”problemet bottnar i en specifik hedersideologi” (a.a., s. 65). Hon definierar heder på följande sätt:

Heder handlar om **rätt** till respekt, i betydelsen krav på respekt. Samhället är **skyldigt** att visa respekt för personen, förutsatt att hederskoden följts. I motsatt fall förlorar personen sin heder (samtidigt som andra dras med av bara farten eftersom hedern är kollektiv) (a.a., s. 69).

I en analys av hedersmordet på Fadime Sahindal poängterar Wikan att det handlar om makt och kontroll, om kollektivets rättigheter över individen och om individens plikt att underkasta sig. Enligt detta synsätt blir alla offer, inte bara Fadime utan även pappan som sköt henne och mamman som i rättegången stödde sin man. Wikan menar att individerna är

fångna i en struktur, i ett system eller i en ”kultur” som ”indoktrinerar människor till att tro att de finns till för systemets skull” (a.a., s. 22).

Med denna vidare definition kan även andra grupper än ”utsatta flickor från patriarkala familjer/miljöer”¹⁷ utsättas för hedersrelaterat förtryck/våld. Knutagård och Nidsjö (2004) beskriver i en kartläggning på uppdrag av RFSL Skåne att ungdomar som utsätts för hedersrelaterat våld på grund av sexuell läggning är en osynlig grupp. Inte bara på grund av det hedersrelaterade förtrycket utan framför allt på grund av sin sexuella läggning. Rapporten lyfter fram att hedersrelaterat förtryck/våld förekommer i ”verksamhetssystem i vilkas kulturer finns en hederskodex, som kräver våld för att återföra medlemmar till denna eller för att exkludera dem” (a.a., s. 6). Kartläggningen pekar inte på några samband mellan hedersrelaterat våld av ungdomar på grund av sexuell läggning och kultur, etnicitet eller religion. Det som är signifikant är i stället gemenskaper och familjeverksamheter som kännetecknas av:

den starka kontroll som utövas mot någon i familjen eller gemenskapen med hänvisning till den skam familjen eller gemenskapen drabbas av om någon bryter mot normen, hederskodexen, som gäller för gruppen (a.a., s. 21).

Den vidare definition har även anammats av regeringen (Justitiedepartementet 2006). I sin senaste satsning har man breddat målgruppen för insatserna för att motverka hedersrelaterat förtryck/våld från ”utsatta flickor från patriarkala familjer/miljöer” till att även omfatta pojkar och unga män, homosexuella och bisexuella ungdomar och unga transpersoner.

Könsrelaterat (familje)våld

Om definitionen av hedersbegreppet snävas in till grundkomponenterna kön och makt samt våld inom familjen innebär det att hedersrelaterat våld endast kan drabba flickor/kvinnor. I denna definition kan två nyanser urskiljas. Den ena har utgångspunkten att hedersrelaterat våld är en del av det universella patriarkala förtrycket mot kvinnor. Åsa Eldén (2003) menar att våld mot kvinnor ska ses som yttringar av patriarkala strukturer oavsett den kulturella tillhörigheten. Det finns ingen skillnad mellan en svensk man som slår och en ”invandrarmän” som slår poängterar Sara Stridsberg (2002). Den andra har utgångspunkten att hedersrelaterat våld är kränkningar av barns och kvinnors mänskliga rättigheter som inte kan relateras till en särskild målgrupp, oavsett kultur eller etnicitet. Fokus i denna definition är att det handlar om våld mot kvinnor utifrån en särskild situation. Paulina de los Reyes (2003) menar att hedersrelaterat våld förekommer i speciella sammanhang med specifika strukturer som är präglade av ”könsmässiga hierarkier och kulturella stereotyper”.

Operationella definitioner

De definitioner som hittills är nämnda beskriver på ett övergripande plan vad hedersrelaterat förtryck/våld är, vilka som riskerar att utsättas för det, vad det kan beror på och i vilka sammanhang det kan förekomma. Men i det svenska sociala arbetet för att förhindra och motverka hedersrelaterat förtryck/våld har några operationella definitioner vuxit fram.

¹⁷ Det var oftast så målgruppen definierades efter mordet på Fadime Sahindal innan begreppen heder/hedersvåld och hedersmord fått en mer allmän spridning och acceptans.

Dessa definitioner har många gemensamma komponenter men betoningen ligger på olika delar och det finns även komponenter som skiljer dem något åt. Definitionerna kan även ordnas i en skala från dem som har en mer övergripande karaktär till dem som ger konkreta exempel i form av checklistor som kan användas i det sociala arbetet med att definiera hedersrelaterat våld från annan problematik.

Så har exempelvis Länsstyrelsen i Östergötland (2006) arbetat fram en definition av hedersrelaterat förtryck/våld av mer övergripande karaktär, en definition som lyfter fram kvinnornas sexuella beteende och relationer som främsta motiv till hedersrelaterat förtryck/våld:

Hedersrelaterat förtryck och hedersrelaterat våld finns i klaner och familjer i ett patriarkalt samhällssystem. Individen är underordnad gruppen som äger och tar yttersta ansvar för heder och skam. Här är männens och gruppens heder direkt avhängigt av gruppens kvinnliga medlemmars faktiska eller påstådda sexuella beteende och relationer. I det faktiska förtrycket och våldet är utövaren oftast en man i nära relation till offret som oftast är en flicka eller ung kvinna. Andra kvinnor i nära relation till offret kan direkt eller indirekt utgöra ett stöd till förtrycket som öppet stöds av kollektivets gillande. Systemet gör även förövarna till offer.

Definition med konkreta exempel

En annan definition som innehåller övergripande komponenter men som också ger konkreta exempel är den definition som Länsstyrelsen i Stockholms län (2005a) publicerade i sin projektkatalog *18 projekt till stöd för flickor och unga kvinnor*. Senare har denna definition även använts av Socialstyrelsen och länsstyrelserna i rapporten *Nationellt konsultativt stöd* (2005).

- ”Väldet ses och **uttalas** av kollektivet som en legitim, oundviklig handling för att straffa kvinnors olydnad, bevara familjens heder och värna om släktens sociala överlevnad.
- Hedersstänkandet har en avgörande roll.
- Ett rykte kan vara tillräckligt skäl för bestraffning.
- Det yttersta våldet – som har för avsikt att rentvå familjens heder/avlägsna ”skammen” är alltid planerat.
- Väldet är kollektivt sanktionerat och beslutat, i vissa fall även kollektivt utövat.
- Väldet drabbar individer av kvinnokön från det att de blir könsmogna, dvs. från cirka 12–13 års ålder och under resten av livet.
- Väldet kan även drabba pojkar och unga män om de allierar sig med eller på något annat sätt stödjer eller beskyddar en flicka som inte fogar sig. Om de inleder en relation med en flicka/kvinna som har lovats/anses tillhöra en annan man. Om de inleder en relation med en flicka/kvinna mot **hennes** familjs vilja.
- Väldet är framför allt
- **psykiskt**: kränkning, skuld- och skambeläggning, förödmjukelser, nedvärdering, undandragen kärlek och omsorg, förföljelser, hot.
- **socialt**: isolering, förbud att delta i normala aktiviteter i samhället, tvång till avvikande klädsel, avvikande beteende, ekonomiskt nöd, ofrivilligt bortförande.

- **sexuellt:** i förlängningen är våldet ofta även sexuellt som exempelvis tvång till oönskat sex med okänd/oönskad person genom äktenskap.
- **fysiskt:** från örfil till mord.

Ett rykte kan vara tillräckligt skäl för bestraffning. Hedersrelaterat våld kan också utövas mot individer av bägge kön på grund av sexuell läggning som av kollektivet utdöms som avvikande (homo, bisexuella) och transpersoner samt mot kvinnor som inte är fruktsamma.

I den här definitionen påpekas det även att långvarigt psykiskt och/eller socialt våld kan vara lika och även mer förödande än fysiskt våld. Det psykiska och sociala våldet är även tidiga varningssignaler som är viktiga att uppmärksamma för att kunna förhindra kriser och tragedier.

Dessa definitioner av begreppen är dock inte helt okontroversiella och det finns andra forskare, bland andra Kamali (Eriksson 2005), som menar att hedersrelaterat våld och hederskulturer inte existerar och varnar för att gruppera mord efter offrets etnicitet och ”kulturella bakgrund”. Kamali (2004) poängterar i stället migrationsprocessen tillsammans med integrationsproblem och strukturell diskriminering och menar att dessa faktorer förstärker generationskonflikten i vissa familjer.

Hedersrelaterat våld på strukturell och individnivå

Ett annat sätt att försöka förstå vad hedersrelaterat förtryck/våld innebär är att schematisera de olika synsätt och förklaringar som beskrivits i föregående avsnitt och konkretisera dem utifrån en strukturell nivå och en individnivå. Det blir då delvis andra komponenter i definitionerna som blir synliga. I rapporten *Unga kvinnor, frihet och heder* (Björktomta 2005) presenteras de som bitar i ett komplext pussel som tillsammans kan ge en förståelse av bakgrunden till fenomenet hedersrelaterat förtryck/våld. De olika ”pusselbitarna” består av:

På en strukturell nivå

- Migrationsprocessen i kombination med integrationsproblem. När en familj flyttar från det gamla landet påbörjar en oåterkallelig migrationsprocess. Hur familjen anpassar sig till det nya landet skiftar från familj till familj. De familjer som väljer att behålla gamla traditionella, patriarkala mönster får det besvärligare att fungera på det sätt som de gjort tidigare. Dessa familjer har också oftare svårare att integreras i det nya samhället.
- Manlig överordning för att bibehålla makten och kontrollen över kvinnan. I föreställningarna om kvinnan som bärare av familjens heder bli mannens heder beroende av hur kvinnan uppfattas av andra. Om hon ses som ”hora” eller som ”en orörd oskuld”.
- En värde- och normkonflikt där familjens normer och värderingar krockar med det svenska samhällets normer, värderingar och lagstiftning. Det gäller främst synen på kvinnan och kvinnoemancipationen.
- Ett frågetecken som påminnelse om spänningen mellan individ och struktur, mellan ”det gamla landet” och ”det nya landet”.

På individnivå

- En maktförskjutning sker inom familjen efter migrationen. Dels mellan föräldrarna till kvinnornas fördel. Dels mellan föräldrar och barn, till barnens fördel.
- En generationskonflikt inom familjen, liknande den som förekommer i de flesta tonårsfamiljer.
- Ett frågetecken som en påminnelse om den specifika individens förutsättningar i varje enskilt fall.

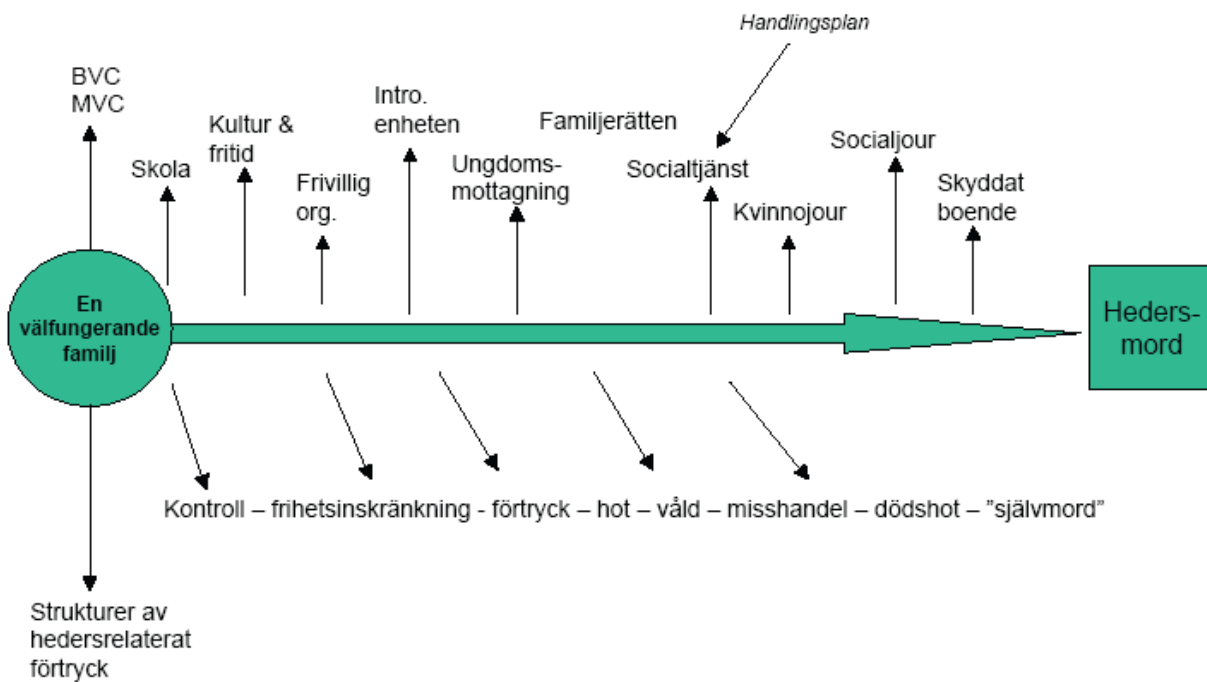
Hedersrelaterat förtryck/våld – som ett kontinuum

I arbetet med Saraprojektet i Huddinge kommun har bilden av hedersrelaterat förtryck/våld som ett kontinuum använts som en arbetsmodell för att ge en översiktlig bild av vad hedersrelaterat förtryck/våld är (se bild 2). Bilden ska inte ses som en definition av begreppet utan pekar mer på hur svårfångat och svårdefinierat begreppet är. Den pekar också på att arbetet för att förhindra och bryta hedersrelaterat förtryck/våld behöver ske på flera olika plan och nivåer beroende på vem aktören är, vilken profession och mandat man har samt var på pilens sträckning man möter flickan/kvinnan. Den övre delen visar en idealtypisk bild och avspeglar inte någon bestämd process, varken för flickan/kvinnan eller för någon professionellt verksam. I ett värsta scenario skulle flickan/kvinnan kunna gå hela vägen längs pilens sträckning utan att samhället griper in.

Hot och våld samsas med kärlek och tillgivenhet

I en artikel argumenterar Eldén och Westerstrand (2004) för att samhällets möjlighet att upptäcka det grova våldet är avhängigt att man även synliggör vad de kallar för det ”lilla våldet”. Det står för de underliggande strukturer av förtryck som kan finnas i en familj och som består av små, obetydliga, till och med vardagliga händelser och föreställningar. (En av skolkuratorerna i Huddinge kommun beskrev i fokusintervjuerna att ”flickorna slocknar”, när de kommer upp i årskurs sex.)

Denna bild kan också sägas avspegla kvinnornas ”våldsverklighet”, präglad av en rörelse längs denna pil där kvinnorna själva inte gör skillnad på om våldet är lindrigt eller grovt. Svensk forskning om hedersrelaterat förtryck/våld pekar på att det inte går att särskilja de kvinnor som utsatts för våld från dem som inte har utsatts för våld. Eldén (2003) beskriver i sin avhandling att samtliga kvinnor hon intervjuat kopplade samman kontroll och hot med våld oavsett om de varit utsatta för våld eller inte. I en enkätundersökning bland kvinnojourer och kvinnoorganisationer som kommer i kontakt med våldsutsatta kvinnor lyfter de los Reyes (2003) fram att hot inte alltid behöver vara uttalade för att verka.

Bilden är ett idealtypiskt scenario av hur arbetet med att förebygga, motverka och förhindra detta våld skulle kunna fungera. Längs med pilen har exempel på projekt och verksamheter som möter de här flickorna, kvinnorna och familjerna placerats in. Närmast den välfungerande familjen finns BVC (barnavårdscentralen) och MVC (mödravårdscentralen) därefter kommer skola, kultur och fritid samt frivilliga organisationer. Dessa enheters arbete skulle då främst inriktas på att förebygga hedersrelaterat förtryck/våld. På mitten av pilen finns introduktionsenheten för nyanlända invandrare och vidare längs pilen finner vi ungdomsmottagningen och familjerätten. Här fokuseras arbetet på att motverka uttalat förtryck och hot om våld. På den andra hälften av pilens sträckning, där förtrycket övergår till utövat våld, finns socialtjänsten, kvinnojouren, socialjouren och som sista anhalt före så kallat självmord och hedersmord finns skyddat boende. Arbetet på den senare delen av pilen är inriktat på att bryta det utövade våldet och skydda flickan/kvinnan.

Det sociala arbetet för att motverka hedersrelaterat våld är ett komplext samspel mellan det lokala välfärdssamhället och det civila samhället, men även den privata sektorn finns representerad (Björktomta 2005). Det är också ett förändringsarbete. Hagqvist (2000) poängterar att alla verksamheter som har den här typen av inriktning emellanåt behöver se över och granska vilka värderingar som styr arbetet. De frågor han lyfter fram som viktiga i en sådan här självutvärdering är bland annat vilka värden som ger ramar till den verksamhet man arbetar i och vilka värden som egentligen utgör grunden. Hagqvist påpekar också att värdegrunden, det vill säga det eftersträvade målet eller det uttalade valet av förhållnings-sätt, behöver brytas ned och granskas för att sedan kläs i ord som går att omforma till val av metoder.

Hur man definierar ungdomarnas situation och hur man förklarar begreppet heder, avgör också hur man utformar arbetet med de utsatta flickorna/unga kvinnorna. Med utgångspunkt från bilden av hedersrelaterat förtryck/våld som ett kontinuum kan vi också se att det finns fler komponenter som påverkar arbetets utformning. Vilken ”ingång” man som aktör har till flickorna och deras familjer bestäms av var längs pilens sträckning man befinner sig. Platsen bestämmer också hur det konkreta arbetet kan utformas utifrån vilken profession man har, vilket uppdrag och mandat man fått samt vilka lagar och regelverk som styr verksamheten. Detta är de yttre, hårda/konkreta faktorerna som styr utformningen och inriktningen av arbetet. Men det finns också ”mjuka” faktorer, på ett ”inre” plan, det vill säga personalens förhållningssätt och inställning till socialt arbete och målgrupp, som på ett mycket påtagligt sätt styr verksamheten (Björktomta 2005). Hedersrelaterat förtryck/våld är ett komplext fenomen och Saraprojektet arbetar utifrån tanken att kontinuumet behöver brytas på flera ställen och på olika nivåer. Vilka metoder och tillvägagångssätt som ska användas bestäms bland annat av följande komponenter:

- profession
- uppdrag och mandat
- lagar och regelverk
- definition av begreppet hedersrelaterat förtryck
- placering längs pilens sträckning
- personalens förhållningssätt, inställning till målgruppen

Summan av dessa sex komponenter blir sedan avgörande för hur man bemöter flickorna och deras familjer, men det påverkar också utformningen av arbetet. Utifrån denna ”arbetshypotes” har Saraprojektets första år inriktats på att kartlägga hur personalen i Hudinge kommun definierar problematiken hedersrelaterat förtryck/våld, vilka synsätt som olika verksamheter, främst inom barn- och familjesektionen, har samt hur deras möten med flickorna och deras familjer ser ut. Delar av resultatet från denna kartläggning presenteras i kapitlet *Personalens möte med flickorna/ kvinnorna*.

Avsaknad av en enhetlig definition får konsekvenser

Bristen på en enhetlig definition har medfört svårigheter både när det gäller kartläggning av förekomsten och också beträffande utformningen av främst det förebyggande arbetet. Alltsedan morderna på Pela Artroshi och Fadime Sahindal har frågan om hur många flickor/unga kvinnor i Sverige som lever under hedersrelaterat förtryck och riskerar att bli dödade genom hedersmord varit aktuell. Länsstyrelserna har i *Nationell rapport om skyddat boende m m* (2004) på olika sätt försökt att kartlägga frekvensen av hedersrelaterat förtryck/våld och uppskattar att mellan 1 500 och 2 000 flickor och unga kvinnor i hela Sverige med utländsk bakgrund är i behov av stöd på grund av hedersrelaterat förtryck/våld. Siffrorna ska dock tolkas med försiktighet eftersom varje länsstyrelse utformat egna enkäter för att få fram uppgifter från respektive län. Andra anledningar till att tolka dessa siffror med försiktighet är dels att kartläggningarna inte haft någon gemensam definition av begreppet hedersrelaterat förtryck/våld, dels att mörkertalet är mycket stort. Detta beror på flickornas

rädsla för att våga ta kontakt med någon vuxen för att berätta om sin situation men också på vuxnas brist på kunskap om problematiken. I ett nytt försök att få en överblick av förekomsten av hedersrelaterat förtryck, hot och våld mot ungdomar¹⁸ från nära anhöriga har regeringen (2005) gett Socialstyrelsen i uppdrag att göra en nationell kartläggning. Uppdraget avrapporteras under våren 2007.

Kartläggning med fokus på hedersrelaterat våld

Ett exempel på svårigheterna med att kartlägga omfånget av hedersproblematiken i Sverige är Rädda Barnens kartläggning i Lunds kommun¹⁹ (Josefsson 2005) I rapporten lyfter Josefsson fram följande tre problemområden som försvårat kartläggningen:

- Låg enkätsvarsfrekvens
- Stort mörkertal
- Avsaknad av gemensam referensram

Det första problemområdet berör svarsfrekvensen. Enkäten delades ut till kuratorer och socialsekreterare som är verksamma i Lunds högstadies- och gymnasieskolor samt friskolornas kuratorer och skolsköterskor. Enkäten besvarades av 22 personer, men i rapporten saknas uppgift om det totala antalet enkäter som skickades ut och varför svarsfrekvensen blev så låg.

Det andra problemområdet är det stora mörkertalet. Frågor om våld inom familjen är ett känsligt och kontroversiellt område och den kontroll och det hot och våld som dessa flickor/unga kvinnor utsätts för sker oftast inom familjens och släktens ”fyra väggar” och är därför svår att få syn på. Mörkertalet handlar också om flickornas/de unga kvinnornas obenägenhet att kontakta vuxna och våga berätta och om vuxnas oförmåga att se och tolka varningssignalerna. Ytterligare en försvårande faktor är att socialsekreterarna i Lunds kommun inte delar upp fall som rör hedersproblematik och andra fall av misshandel, varför det är svårt att få några exakta siffror på förekomsten av hedersrelaterat våld. I kartläggningen från Lund noterades även socialsekreterarnas och kuratorernas svårigheter att uppmärksamma pojkarnas situation. Endast ett fall rapporterades där personen uppmärksammat hedersrelaterat våld mot både pojkar och flickor.

Det tredje problemområdet som lyftes fram var avsaknaden av en gemensam referensram. Antalet fall som rapporterades i enkäten var beroende av dels hur personen definierade hedersrelaterat våld och dels vilken erfarenhet personalen hade av liknande problem. Josefsson (a.a.) påpekar att det finns en risk att skolpersonal inte uppmärksammar ”mildare” grad av hedersrelaterat våld om man definierar hedersrelaterat våld med ”det mest extrema”. Utan en gemensam definition av begreppet blir konsekvensen att liknande fall rapporteras på en skola, men inte på en annan.

¹⁸ Observera att målgruppen nu definieras som ”ungdomar som utsätts för våld från nära anhöriga”. I de tidigare kartläggningarna som länsstyrelserna gjort var målgruppen ”utsatta flickor från patriarkala familjer”.

¹⁹ Liknande problem och svårigheter rapporteras från flera andra håll. Bland annat från Botkyrka kommun (Kakabaveh 2006), Uppsala län (Sandberg 2006), Örebro län (Hadders 2006).

På liknande vis konstaterar Länsstyrelsen i Östergötland i sin kartläggning (2006) svårigheter att uppskatta mörkertalet, och man gör bedömningen att det ”troligen är mycket stort”. Östergötlands länsstyrelse påpekar också att flickorna och de unga kvinnorna inte i första hand söker sig till myndigheter eller institutioner utan finner andra vägar för att få hjälp. Detta påpekas även i Uppsala läns rapport (Sandberg 2006) som drar slutsatsen att flickorna/de unga kvinnorna genom att i stället vända sig till frivilliga organisationer och kvinnojourer kan vara anonyma. Många är rädda för att en kontakt med polis eller socialtjänst kan innebära en ökad risk. Andra har haft kontakt med skola, polis och socialtjänst utan att få den hjälp som de behöver. Liknande erfarenheter framkommer i De los Reyes rapport *Patriarkala enklaver eller ingenmansland?* (2003) där hon beskriver att flickornas situation missförstås, missbedöms och nonchaleras.

Flickornas definition

Ytterligare en faktor som troligen påverkar möjligheten att fånga omfattningen av problematiken med hedersrelaterat förtryck/våld är att många flickor/kvinnor inte själva spontant använder ordet ”hedersvåld” eller ”hedersrelaterat förtryck” när de beskriver vad de varit med om vid möten med hälso- och sjukvårdspersonal²⁰. Det visar erfarenheterna från projektet ”Alternativa strategier till kirurgi för flickor som riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld”²¹ på Kvinnokliniken vid Universitetssjukhuset MAS i Malmö (Essén 2006). I stället beskriver flickorna/kvinnorna sin situation med ord som oro och lojalitetskonflikter. De berättar om olika strategier för att förhandla med sina närstående för att minska hotet om våld. De berättar också om bristande förståelse från omgivningen, inklusive från vårdpersonal. Före projektstarten använde projektgruppen begreppen *hedersvåld* och *hedersrelaterat våld*, men efterhand har personalen slutat att definiera vissa patienter som utsatta för hedersrelaterat våld eller inte. Istället menar man att detta är en form av våld mot kvinnor. Essén påpekar i sin slutrapport att dessa flickors/kvinnors berättelser stämmer väl överens med berättelser från kvinnor som utsätts för ”vanligt kvinnovåld”. Hon konstaterar att en ”alltför ensidig vikt på det mångkulturella i denna typ av våld kan snarare hindra det förebyggande arbetet med våldsoffret” vilket skulle motverka syftet med arbetet.

Skilda bakgrunds- och orsaksbilder

Det finns även exempel på hur skilda kartläggningar får fram delvis olika bakgrunds- och orsaksbilder. Uppsala läns kartläggning, *Flickor i starkt patriarkala familjer i Uppsala*²² (Nehlin 2002), menar att problemen med hedersrelaterat våld kan kopplas samman med en haverad integrationsprocess för dessa familjer. Där beskrivs flickornas familjer som en grupp som står utanför det svenska samhället med en skiftande utbildningsnivå, alltifrån analfabeter från avlägsna byar till välutbildade stadsbor. Den enda gemensamma nämnaren, menar

²⁰ Detta är även min erfarenhet från arbetet med Saraprojektet på Ungdomsmottagningen i Huddinge kommun.

²¹ Syftet med projektet är att ta fram ett samlat vårdkoncept där icke-kirurgisk terapi, det vill säga att ej operera mödomshinna, betonas. Målgruppen är flickor/unga kvinnor som söker för oskuldssjukvård och riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld.

²² Rapporten genomfördes på uppdrag av invandrarnämnden i Uppsala. Sammanlagt är ett 50-tal personer intervjuade, varav 36 i personliga intervjuer. Samtliga personer har kommit i kontakt med flickor som lever under hot och tvång i familjer med starkt patriarkala värderingar.

Nehlin, är att det handlar om familjer som saknar sociala sammanhang i det svenska samhället. Arbetslöshet och långa sjukskrivningar kännetecknar gruppen; de bor i segregerade områden tillsammans med andra landsmän och får sin huvudsakliga samhällsinformation från hemlandets tv-kanaler via satellit-tv.

En delvis annorlunda bild ger de los Reyes rapport *Patriarkala enklaver eller ingenmansland?*²³ (2003). Det som överensstämmer med Uppsala-bilden är att dessa familjer ofta bor i segregerade områden tillsammans med landsmän. Vidare påpekar de los Reyes att omgivningen ofta utsätter familjerna för kontroll och påtryckningar om att flickorna ska straffas. Däremot kunde de los Reyes, på grund av att underlaget var för litet, inte säkerställa något samband mellan dem som gjort sig skyldiga till hedersrelaterat brott och boende, utbildning eller arbetssituation. Majoriteten av förövarna med utländsk bakgrund i de los Reyes material hade bott i Sverige i över tio år. Detta resultat ger således inget stöd för att det skulle vara nyanlända invandrare som står för hedersrelaterat förtryck/våld.

Flickornas svårigheter i möten med socialtjänsten

Ett genomgående tema i forskning och dokumentation av ungdomar med invandrarbakgrund i stort och flickor/unga kvinnor som utsätts för hedersrelaterat förtryck/våld i synnerhet är att de alltför sällan får hjälp hos socialtjänst och andra myndigheter. Sjöbloms forskning (2002) om ungdomar som rymmer och kastas ut hemifrån visar att flickor med invandrarbakgrund var överrepresenterade i den här gruppen. Socialtjänsten beskrev att ungdomarna kommer från resurssvaga familjer med hög konfliktnivå med inslag av både direkt och indirekt våld. Flickorna var särskilt utsatta för våld i form av slag och misshandel men även av mordhot. Uppfostringsmönstret i familjerna var auktoritärt, och relationen mellan föräldrar och ungdomar tolkades som en maktkamp. Sjöblom menar att socialsekreterarna definierade flickornas situation som en del av en generationskonflikt men också som en kulturkrock mellan den kultur som föräldrarna hade med sig från sitt gamla land och den svenska kulturen. Studien visar att den enskilde ungdomen har mycket svårt att få gehör för sin berättelse och få sina behov tillgodosedda hos socialtjänsten. Sjöblom menar att socialsekreterarna har ett utpräglat familjeperspektiv, och hon beskriver att socialtjänstens utgångspunkt var att flickorna i första hand skulle ”jobbas hem”. Detta överordnade synsätt, som närmast kan beskrivas som ideologiskt, kallar Sjöblom för ”familism”.

Lagstiftning försvårar arbetet

Även Schlytter (2004) lyfter i sin forskning fram att socialtjänsten brister i mötet med denna målgrupp och i handläggningen av ärenden som är hedersrelaterade. Anledningen till detta måste ses på fler nivåer, menar Schlytter. Hon pekar på att lagstiftningen om tvångsomhändertagande (LVU 1990) diskriminerar flickor i och med att kraven för LVU-vård är bättre anpassade efter pojkars asociala beteende (de är ofta mer utagerande). Schlytter menar att flickor generellt särbehandlas negativt jämfört med pojkar då beteende som oftare ses hos flickor psykologiseras och individualiseras. Konsekvensen blir att flickornas behov hamnar utanför socialtjänstens ansvarsområde. Andra svagheter i lagstiftning och i rättsliga

²³ Rapporten baseras på personliga berättelser, intervjuer med kvinnojourer och andra som kommer i kontakt med misshandlade och hotade flickor/unga kvinnor tillsammans med material från en enkätundersökning som Integrationsverket genomförd i samarbete med Rikspolisstyrelsen hösten 2002. Här tillkommer forskarrapporter och officiella dokument som redovisar och analyserar kvinnor som utsätts för hot, våld och tvång.

resonemang som Schlytter lyfter fram är att de rättsliga möjligheter som finns i 2 § LVU, att skydda flickor som blir kränkta eller misshandlade på grund av att de inte vill följa familjens mönster, inte används tillräckligt av socialtjänst och domstolar. Schlytter konstaterar att dessa två punkter tillsammans pekar på att flickor med hedersrelaterad problematik kan ha en särskild utsatthet.

Flickor som brottsoffer

I de los Reyes (2003) analys av enkätundersökningen, som jag refererade till i ett tidigare avsnitt, påpekar hon att socialtjänstens utgångspunkt när det gäller minderåriga inte alltid är självklar. Liksom Sjöblom anser de los Reyes att socialtjänstens familjeinriktade synsätt missgynnar den här gruppen; de los Reyes menar att socialtjänstens syn att familjen är det bästa för flickorna innebär att flickornas situation som brottsoffer inte tas på allvar. I stället för att definiera flickorna som brottsoffer utgår socialtjänsten från att det handlar om en generationskonflikt. Dessutom lyfter de los Reyes fram bristande resurser som ytterligare en faktor som påverkar socialtjänstens val av åtgärder på så sätt att ekonomin överordnas flickornas behov av stöd.

Temat om svårigheter att få sin röst hörd hos socialtjänsten återkommer i flickornas egna beskrivningar i olika dokumentationer av främst kvinnojourer och andra frivilliga organisationers arbeten. I en utvärdering av Kvinnors nätverks tjejprojekt ”Dalila” (Östberg 2005) beskriver ett par flickor hur de haft kontakt med socialtjänsten utan att bli tagna på allvar. I båda fallen valde socialsekreterarna att ta kontakt med flickornas föräldrar och konsekvensen blev att flickornas situation förvärrades. Det finns även ett exempel på en flicka som berättar att hon fått stöd och hjälp av socialtjänsten när hon som trettonåring för första gången bröt med sin familj

Sammanfattning

Som vi sett i den här korta genomgången av några aktuella definitioner av hedersrelaterat förtryck/våld som används i Sverige finns det inget enkelt svar på frågan ”vad är hedersrelaterat våld”? Dessa svårigheter med att dels ringa in begreppet hedersrelaterat förtryck/våld dels avgränsa det, har fått konsekvenser när det gäller arbetet med att kartlägga omfattningen av problematiken. Det har även påverkat utformningen och det konkreta sociala arbetet med att motverka och förebygga den här typen av våld och förtryck.

Ytterligare en sak som försvårat kartläggningen är att flickorna/kvinnorna själva oftast inte använder uttrycket hedersrelaterat förtryck/våld. Istället beskriver de sin situation med ord som oro och lojalitetskonflikter. Andra faktorer som påverkar flickornas/kvinnornas situation är dels socialtjänstens svårigheter att lyssna på flickornas berättelser och ta dem på allvar, istället har socialtjänstens inriktning varit att i första hand ”arbeta hem” flickorna. Dels att forskningen visar att nuvarande lagstiftning inte alltid är utformad för att tillgodoses flickornas behov vilket kan medföra svårigheter när ett tvångsomhändertagande måste genomföras för att skydda flickan.

ERFARENHETER FRÅN SARAPROJEKTET

I arbetet med Saraprojektet har jag som projektledare ofta fått följande två frågor: ”Vilka är det som drabbas av hedersrelaterat våld?” och ”Hur många är de”? Frågorna är relevanta men som tidigare beskrivits i den här rapporten är de inte helt lätta att besvara. Ett delmoment i Saraprojektet har varit att försöka få en bild av hur omfattande problemet är i Huddinge kommun, vilka personalgrupper som kommer i kontakt med målgruppen, och i detta arbete har flera olika metoder använts.

- Begreppet ”hedersproblematik” har lagts in som en aktualiseringsorsak i socialtjänstens verksamhetssystem²⁴ Procapita.
- *Fokusintervjuer* med sex olika personalkategorier som kommer i kontakt med målgruppen har genomförts.
- *Kvalitativa intervjuer* med flickor/unga kvinnor (15–23 år) som själva uttryckt att de lever med begränsningar när det gäller sitt sociala liv och sin sexualitet. Det är ett pågående arbete som startade hösten 2004 och som avslutas under våren 2007 (materialet kommer att presenteras i en senare rapport).
- *Samtal*, både enskilda och i grupp, med olika personalkategorier i Huddinge kommun har genomförts.

Trots detta arbete har det varit svårt att få en klar bild av hur många flickor/unga kvinnor som lever under hedersrelaterat förtryck i Huddinge kommun. De problem som Saraprojektet har stött på under detta arbete stämmer väl överens med de svårigheter som begränsat andra kartläggningar och som presenterats i tidigare kapitel. De två tydligaste orsakerna som framkommit i Huddinge kommun är oklarheten med definitionen av gränserna för hedersrelaterat förtryck/våld, samt att flickorna/de unga kvinnorna inte söker till socialtjänsten för hedersrelaterat förtryck, och aktualiseringsorsaken blir därför något helt annat.

²⁴ Aktualiseringsorsak är huvudanledningen till en kontakt med socialtjänsten. Antingen genom att personen tar kontakt på egen hand eller att socialtjänsten får en anmälan.

Hur ofta aktualiseras barn och ungdomar och var?

I det samlade materialet från samtal, enkätundersökning och fokusintervjuer med kommunens personal har fyra grupper av utsatta flickor/unga kvinnor identifierats.

1. Barn 10–13 år
2. Ungdomar utan barn
3. Unga gifta/skilda kvinnor med barn (runt 20 år)
4. Gifta/skilda kvinnor med barn (cirka 30–40 år)

Hur många är de?

En del av kartläggningen har bestått av att lägga in begreppet hedersproblematik som aktualiseringsorsak i socialtjänstens verksamhetssystem Procapita. En stor omorganisering av kommunens datasystem medförde dock att det inte var möjligt att lägga in *hedersproblematik* i systemet förrän vid årsskiftet 04/05. Under de följande tolv månaderna har fyra markeringar gjorts för hedersproblematik som aktualiseringsorsak inom socialtjänsten och mellan 1/1 2006 och 30/10 2006 har sex markeringar gjorts. Totalt har tio fall av hedersproblematik aktualiserats inom socialtjänsten i Huddinge kommun mellan den 1/1 2005 och 30/10 2006. Sex av dessa rör vuxna som söker ekonomiskt bistånd, ett fall rör en ungdom (18-20 år) och tre fall rör anmälningar av barn (13-17 år).

- Introduktionsenheten har i snitt anmält två familjer per år till socialtjänsten de sista tre åren där det funnits misstankar om att mammor och/eller döttrar far illa på grund av bland annat hård kontroll, begränsningar och/eller hot om våld.
- Ungdomsmottagningen uppskattar att de möter en, två flickor/unga kvinnor varje månad som beskriver att de lever under kontroll och begränsningar när det gäller deras sociala liv och deras sexualitet inklusive oskuldspromblematik²⁵. Under 2001–2004 har cirka tio unga kvinnor i åldern 18–20 år sökt till ungdomsmottagningen för samtal och rådgivning angående hymenplastik, för att återställa mödomshinnan. Minst fyra av dessa unga kvinnor har genomgått en operation.
- Socialkontoret i Vårby uppgav under samtal med projektledaren vintern 2004/05 att fem socialsekreterare arbetar/arbetat med dessa flickor. En socialsekreterare vid kontoret i centrala Huddinge gjorde en uppskattning att de hade ett ärende per år som rörde en utsatt flicka/ung kvinna. Socialkontoret i Skogås uppgav att de uppskattningsvis har en, två fall av hedersrelaterat förtryck/våld per år. Den samlade bedömningen vid Flemingsbergs socialkontor var, vinter 2006, att socialsekreterarna hade svårt att se och upptäcka målgruppen ”utsatta flickor i patriarkala familjer”. Även om personalgruppen var överens om att det troligtvis finns flera flickor/unga kvinnor som riskerar att utsättas för hedersrelaterat förtryck i Flemingsberg hade de inte haft några fall under senaste åren.

²⁵ Barnmorskorna använder ofta begreppet oskuldspromblematik och syftar då på de unga kvinnor som önskar ”få sin oskuld tillbaka”, som de själva uttrycker det, det vill säga de vill operera och återställa mödomshinnan.

- Socialjouren i Södertörn²⁶ träffar en kvinna per arbetspass som utsatts för våld, det vill säga cirka 365 kvinnor om året. Denna siffra inkluderar alla typer av våld mot kvinnor och kan därför inte användas i kartläggningen av hedersrelaterat förtryck/våld.

Vem möter flickorna/de unga kvinnorna?

Saraprojektets målgrupp de två första projektåren har i första hand varit personal inom främst barn- och familjesektionen vid individ- och familjeomsorgen, IFO. Genom de kontakter och det samarbete som projektledaren haft med de olika enheterna har det framkommit att det inte bara är socialtjänsten, utan även flera andra personalkategorier som på ett eller annat sätt kommer i kontakt med flickor/kvinnor som utsätts/riskerar att utsättas för hedersrelaterat förtryck/våld. Genom Saraprojektets arbete har följande enheter och personalkategorier blivit synliga:

Familjerådgivningen: behandlare

Familjerätten: handläggare

Resursenheten: behandlare/utredare

Introduktionsenheten: handläggare, enhetschef

Ungdomsmottagningen: barnmorska, kurator, gynekolog

Socialkontoret: socialsekreterare, handläggare, fältassistent, familjebehandlare, familjestöd-jare

Socialjour: socialsekreterare, enhetschef

Skolan: kurator, skolsköterska, lärare, specialpedagog/elevsamordnare

Vårdcentralen: mottagnings-sköterska, sjuksköterska, ST-läkare, distriktsläkare, kurator, psykolog

Frivilligorganisationer: Röda korset, Kvinnojouren

Hur kommer de i kontakt med kommunens personal?

Under det här projektåret har det framkommit att flickorna/kvinnorna på olika vägar och med skilda anledningar söker kontakt med kommunens och landstingets personal. Genom materialet från fokusintervjuer och under olika samtal med personal har det framkommit att de söker på eget initiativ i ett akut läge (ungdomsmottagning, socialjour, socialtjänst). Andra kommer till socialtjänstens kännedom i anmälningar från polis eller skolan genom exempelvis en skolsköterska eller kurator. Socialsekreterare berättade också att de fått kontakt med flickor/kvinnor efter en anmälan till socialtjänsten som gällde ett utsatt syskon i familjen. Det kunde röra exempelvis omsorgsbrist eller fysiskt funktionshinder. Det har även hänt att de uppmärksammat flickor i en familj efter en anmälan om bröders kriminalitet. Några tar kontakt med en barnmorska eller kurator i samband med en temadag eller en gruppverksamhet om sex och samlevnad i skolan. Andra har uppmärksamats av handläggare på Arbetsförmedlingen, introduktionsenheten eller av SFI-lärare (svenska för invandrare).

²⁶ Upptagningsområdet för socialjouren i Södertörn består av kommunerna Huddinge, Botkyrka, Haninge och Nynäshamn.

Anledning till kontakt med kommunens personal.

I den här kartläggningen har det även blivit synligt att flickorna/kvinnorna inte i första hand söker hjälp för att de utsatts för/riskerar att utsättas för hedersrelaterat förtryck/våld. Den aktualiseringsorsak med vilken personalen rubricerat deras besök kan i stället ha en helt annan karaktär. De primära aktualiseringsorsakerna som identifierats under arbetet med Saraprojektet är följande:

- Misshandel
- Psykosocialt (någon far illa, mår dåligt, blivit utkastad hemifrån, eller att ett syskon far illa där t.ex. funktionshinder, kriminalitet, omsorgsbrist finns med i bilden)
- Ätstörningar
- Sjunkande skolprestationer
- Preventivmedelsrådgivning
- STI- undersökning (test för att upptäcka könssjukdomar)
- Akut p-piller
- Abortsamtal
- Oskuldsproblematik
- Relationsproblem (exempelvis en 19-åring vars mamma har upptäckt att dottern använder p-piller, en kvinna som är starkt kontrollerad av mannen, en tonåring som har en icke godkänd pojkvän)

Det är först efterhand som personalen kunnat upptäcka att det finns en hedersproblematik bakom dessa aktualiseringsorsaker. Exempel på hur detta arbete går till framkommer i presentationen av fokusintervjuerna i nästa kapitel.

Personalens möte med flickorna/kvinnorna

Utifrån synen på hedersrelaterat förtryck/våld som ett kontinuum var det intressant att närmare granska hur personalens möten med flickorna/de unga kvinnorna såg ut för att få fram ett kunskapsunderlag till Saraprojektet. I de delar av arbetsunderlaget som presenterades i föregående kapitel kan vi se att det är flera olika personalkategorier som möter dem i sitt arbete. Det som också blev tydligt var att det framför allt var personal från två enheter som i sitt arbete lättast hade att identifiera och definiera vad som var hedersrelaterat förtryck/våld och det var personalen vid ungdomsmottagningen och vid socialjouren.

Om vi går tillbaka till bilden av hedersrelaterat förtryck/våld som ett kontinuum (se bild 2) kan vi se att dessa enheter befinner sig på olika platser längs pilens sträckning. Vi kan också se att flickorna/kvinnorna som dessa enheter möter befinner sig på olika platser i den beskrivna "våldsverkligheten", längs med pilen. Till ungdomsmottagningen kommer flickorna/kvinnorna för att få samtala om existentiella frågor, om vilka alternativa val och möjligheter de har. De beskriver att de lever med begränsningar, kontroll och hot. Flickorna/kvinnorna kommer även för att få rådgivning när det gäller sex och samlevnad och/eller med en önskan om att få operera mödomshinnan. Till socialjouren däremot

kommer flickorna/kvinnorna i en akut krissituation och behöver oftast ett omedelbart skydd. De befinner sig närmare pilens spets där hoten har övergått till utövat våld och risken för hedersmord kan vara överhängande.

Vad beror det på att ungdomsmottagningens och socialjourens personal utmärker sig när det gäller kunskap om hedersproblematik men också när det gäller förhållningssätt och metoder, trots att de befinner sig på olika platser på kontinuumet och möter flickor/kvinnor som lever med varierande grad av ”våldsverklighet”?

Sex fokusintervjuer

För att få en överblick över och kunskap om hur olika personalkategoriernas möten med flickorna/de unga kvinnorna ser ut genomfördes sex fokusintervjuer med olika professioner. Urvalet gjordes med hjälp av de kontakter som jag fått genom arbetet med Saraprojektet. Kriterierna var att intervjupersonerna skulle tillhöra olika yrkeskategorier, arbeta på olika enheter i Huddinge kommun samt ha egna erfarenheter av möten med målgruppen i sitt arbete.

Intervjuerna genomfördes med hjälp av en semistrukturerad intervjuguide (se bilaga 1) och frågorna berörde personalens möten med flickor/unga kvinnor som utsätts för/riskerar att utsättas för hedersrelaterat förtryck/våld och/eller lever med begränsningar i sitt sociala liv och sin sexualitet. Vid intervjutillfället förklarade jag att min utgångspunkt var bilden av hedersrelaterat förtryck/våld som ett kontinuum och att begreppet omfattar från kontroll och kränkningar till hedersmord. Min intention har varit att försöka fånga mer än bara det grövre och fysiska våldet och att hedersrelaterat förtryck/våld omfattar framför allt fysiskt, psykiskt, socialt och sexuellt våld²⁷.

Vid intervjutillfällena beskrev informanterna det första mötet med flickorna/kvinnorna samt hur man definierar och identifierar hedersrelaterat förtryck/våld. I intervjuerna efterfrågades även vilka resurser, behov, svårigheter och begränsningar som personalen uppmärksammat i sitt arbete med målgruppen. Informanterna fick även möjlighet att utveckla tankar och önsningar om samarbete med andra enheter inom kommunen. Sex fokusgruppsintervjuer har genomförts.

Fokusgrupp 1 bestod av de två kuratorerna från ungdomsmottagningen. En kurator var socionom/familjeterapeut, steg 1-utbildad med 18 yrkesår, varav sex år på ungdomsmottagningen. Den andre kuratorn var socialpedagog med 19 års yrkeserfarenhet varav 1,5 år på ungdomsmottagningen.

Fokusgrupp 2 bestod av de tre barnmorskorna från ungdomsmottagningen. Barnmorskorna hade mellan 25 och 34 års yrkeserfarenhet. En av dem hade arbetat tjugo år på ungdomsmottagningar, de andra två hade arbetat på Huddinge ungdomsmottagning sedan starten 1995.

²⁷ Se närmare Socialstyrelsens och Länsstyrelsernas gemensamma definition i tidigare avsnitt.

Fokusgrupp 3 bestod av tre socialsekreterare med mellan åtta månader och cirka sex års yrkeserfarenhet från socialtjänsten, en socionom med cirka sex års yrkeserfarenhet (hon arbetade i dag i ett samarbetsprojekt mellan skola, förskola och socialtjänst), samt en familjestödare med 25 års erfarenhet av arbete med barn och tre års erfarenhet som familjestödare. Sammantaget bestod denna grupp av fem personer och representerade de båda områdena Centrala Huddinge och Flemingsberg.

Fokusgrupp 4 bestod av hela personalgruppen på Södertörns socialjour, nio stycken. Så gott som samtliga var socionomer med många yrkesverksamma år som socialarbetare bakom sig. Gruppen hade arbetat mellan ett år till drygt tjugo år på socialjouren.

Fokusgrupp 5 bestod av en socionom med drygt femton yrkesår varav 2,5 år som enhetschef på introduktionsenheten för nyanlända²⁸ samt en handläggare med en fil mag. i orientalistik (mellanösternkunskap). Hon hade även gått en grundkurs i socialt arbete samt en specialkurs i socialt arbete med temat Ett mångkulturellt samhälle/mångkulturella miljöer. På introduktionsenheten hade hon arbetat drygt ett år när intervjun genomfördes.

Fokusgrupp 6 bestod av fyra skolkuratorer som arbetar i årskurs 1–9²⁹ från fyra olika skolor i kommunen. En av dem hade femton års yrkeserfarenhet som skolkurator, de andra tre hade arbetat som skolkurator mellan ett och sju år. Kuratorerna hade mellan 1 200 och 1 700 elever på sina arbetsplatser.

Fokusintervjuerna spelades in med hjälp av en sorts bandspelare och skrevs sedan ut ordagrant. Jag har dock redigerat nedanstående citat något för att öka läsbarheten.

Med oskulden i fokus

I genomgången och bearbetningen av materialet från fokusintervjuerna blev det tydligt hur olika personalens första möte med flickorna/kvinnorna kunde se ut. Skillnaderna handlade inte enbart om de olika professionernas uppdrag och mandat utan också om hur personalen valde att bemöta och använda sig av sin professionalitet i varje konkret situation.

Ungdomsmottagningens uppdrag är att förebygga och förhindra sexuell ohälsa och ofrivilliga graviditeter. En del av arbetet har en mycket konkret karaktär som består av preventivmedelsrådgivning och förskrivning av bland annat dagen akut p-piller samt provtagningar. Den andra delen har en psykosocial dimension som kommer till uttryck bland annat i de samtal som kuratorerna har med ungdomarna om existentiella frågor men också i det teamarbete som finns mellan kuratorerna, barnmorskorna och gynekologen. Till ungdomsmottagningen söker flickor/unga kvinnor som lever med hedersrelaterade strukturer (i miljöer) för att få preventivmedel, antingen för att de lever i en otillåten sexuell relation

²⁸ Huvudman är kommunen, socialtjänsten/arbete och försörjning samt Integrationsverket. Uppdraget är att utreda enligt LIF (lagen om introduktionsersättning), myndighetsutövning. Målgruppen är vuxna, nyanlända (<3,5år)

20–60 år. Arbetsuppgifterna är att ge introduktion till nyanlända samt erbjuda praktikplatser. Juridiska ramar är LIF samt PUT (lagen om permanent uppehållstillstånd).

²⁹ Det saknas fokusintervjuer med skolkuratorer och skolsköterskor från gymnasiet. Anledningen är att det inte varit möjligt att hitta en gemensam tidpunkt för en intervju inom ramen för den här studien.

eller inför giftermålet. De finns också de som vill ha akut p-piller eller söker för att göra en abort.

Barnmorska: Att dom haft sex och sen så ska dom gifta sej och ... eller kanske inte gifta sej, men dom har det här hotet bakom sej att är det så att du inte är oskuld när du gifter dej så blir du förskjutet då. Det var till och med en tjej som sa att hennes pappa hade uttalat att om hon inte var oskuld så ... går det för dej som det gick för Fadime.

Barnmorskorna menade att flickorna själva ganska snart berättade hur de hade det i sina familjer. Det kunde vara hot om att bli förskjutna om de inte uppfyllde familjens önskan, till och med dödshot. Flickornas problematik beskrevs ofta vara knuten till oskulden, och de frågade oftare än svenska ungdomar om journalerna är sekretessbelagda. För att ytterligare kunna identifiera och urskilja den här målgruppen brukade en av barnmorskorna ställa några extra frågor till dem som har ”ett annorlunda efternamn”, som hon uttryckte det. Frågorna handlade om varifrån hennes familj kom, om det var tillåtet att ha en partner, om föräldrarna hade träffat hennes partner och så vidare.

Barnmorska: Jag upplever att det är en stor ärlighet och öppenhet inför att kunna berätta för oss om de lever under såna här omständigheter. Jag tror inte att det är någon som går härifrån och inte vågar säga, inte vågar berätta. Därför att vi ... vi frågar ju noggrant hur dom har det i sin relation, där man vet att dom har en partner, och hur dom har det hemma.

Bland ungdomsmottagningens personal fanns en klar medvetenhet om oskuldssproblematik och hedersrelaterat förtryck/våld. Både barnmorskorna och kuratorerna använde sig av sin professionella kunskap för att identifiera och stödja den här målgruppen. Barnmorskorna hade också haft kontakt med flera unga kvinnor som sökt hjälp för att få operera mödomshinnan.

Barnmorska: Dom flesta som jag har träffat som har kommit ... dom har fått det (operera mödomshinnan). För dom har varit så ... en tjej satt hemma med Koranen och kniven och tänkte ta livet av sej för hon kände sej så hotad. Och då har vi samarbetat barnmorska, kurator och doktor. Det är ju en lång process, för att få den här operationen.

Både kuratorerna och barnmorskorna lyfte i fokusintervjuerna fram det samarbete de har på ungdomsmottagningen mellan kuratorerna, barnmorskorna och gynekologen. De unga kvinnor som kommer för att de vill operera mödomshinnan får alltid träffa både barnmorska, kurator och gynekolog i en längre samtalsserie innan ett beslut fattas om en eventuell operation. Detta teamarbete menade samtliga fungerade bra. Det hjälpte den unga kvinnan att fundera och bearbeta sin situation, det hjälpte även personalen som kunde handleda och stötta varandra i dessa fall. En av kuratorerna uppskattade att hon hade haft kontakt med minst femton flickor med hedersproblematik av varierande grad under sina sex år på ungdomsmottagningen. De flesta hade först haft en kontakt med barnmorskan och sedan blivit slussade vidare till kuratorn för ytterligare samtal omkring en förlorad oskuld och önskan om en operation.

Kurator: Med en klar önskan kring det. Och i och med det att vi har träffat så relativt många gånger genom åren så har vi också då försökt hitta nån slags rutiner kring det här. Hur ska vi göra? Så har vi gjort så att det är ett samarbete med barnmorskan och med mej som kurator

över tiden, då vi båda då och tillsammans även med läkaren. Att vi hela tiden ska kunna träffa den här tjejen då utifrån vad som är hennes önskemål. Ibland så har det varit en direkt önskan om att återställa sin hymens. Men sen har vi också haft ... det har varit flera som har kommit till oss utifrån att de inte mått bra, att dom ... oro ... oro, att dom känner sig deppade ... också den här förvirringen kring ... Jag tänker på en ganska ung flicka som bara var 14 år, som var så där att "Vilket ben ska jag stå på?", "Vad ska jag välja?" "Ska jag välja det mer svenska sättet att leva eller ska jag gå in i det traditionella?" Så det var ju ett dilemma.

Olika "ingångar" till målgruppen

En annan grupp som också ansåg att de hade kompetens och beredskap att möta dessa flickor/unga kvinnor var socialjouren. Deras uppdrag och mandat skiljer sig markant från ungdomsmottagningen. Socialjouren arbetar kvällar, nätter och helger, när ordinarie socialtjänst har stängt. De arbetar endast med att lösa den akuta situationen för att sedan rapportera och lämna över till socialtjänsten när den öppnar. Socialjouren Södertörns ansvarsområde omfattar Huddinge, Botkyrka, Haninge och Nynäshamn kommuner, och de uppskattar att de möter ungefär en kvinna varje arbetspass som har utsatts för någon form av våld av närstående, det vill säga cirka 400 kvinnor per år. Detta innebär att det finns en samlad kunskap hos personalgruppen om hur man bemöter människor i en krissituation. Någon i personalgruppen påtalade även vikten av att man som socionom hade en baskunskap om hedersproblematik för att kunna ställa rätt frågor till dem som söker hjälp men också för att kunna göra en ordentlig dokumentation.

Socialjouren: Sen kan du synliggöra problemet på ett annat sätt när du dokumenterar det. --- Det är ju likadant som med misshandlade kvinnor, barn som blir slagna ... om du är rädd och osäker och inte har någon utbildning. Då kanske du inte vågar ställa dom här frågorna. Men känner du dej trygg i din yrkesroll och har ändå fått en grundutbildning så kanske du ändå vågar ställa konkreta frågor kring ... är det så att du blir, känner att du inte har din frihet, att du blir inlåst. Känner du dej rädd för dina bröder, finns det några andra i familjen ... ja, såna frågor. Ja, som man kanske inte kan ställa om man inte har kunskap om den här typen av problem.

Hon menade också att arbetet som socionom krävde ett engagemang av individen och att var och en hade ett eget ansvar att ta del av det som händer i samhället.

Ungdomsmottagningens och socialjourens beskrivning av mötena med flickorna/de unga kvinnorna stämmer inte överens med socialsekreterarnas och familjestödjarnas bild. Personalen inom socialtjänsten uttryckte en större osäkerhet och beskrev hur de brottas med frågor som rör både hur man kan definiera och identifiera hedersproblematiken och vad som kan hända när en anmälan är gjord, en utredning öppnas och de måste ta kontakt med föräldrarna. Den här fokusgruppen bestod av både socialsekreterare, familjestödjare och en socionom som arbetade i ett samarbetsprojekt mellan förskola, skola och socialtjänst. Under samtalets gång framkom att det var stora skillnader mellan socialsekreterarnas (som är myndighetsutövare) och familjestödjarnas/samordnarens (som inte är myndighetsutövare) "ingång" till flickorna och familjerna. De som inte arbetade med myndighetsutövning beskrev hur de fick både mer och fylligare information från kvinnor och barn än socialsekreterarna. Detta bekräftade en person som hade erfarenheter av att arbeta som handläggare men nu arbetade i ett samverkansprojekt.

Men jag märker att det är en skillnad, för dom vågar säga mer till mej nu, både som skolkurator och som mittemellan soc. och skolan, samverkanstjosan, än vad dom säger till handläggaren när dom kommer hem. För barnen har berättat mer för mej också. Även mamman, det är jättesvårt och så ... Nej, du får inte säga, du förstår ... och det enda jag kan ... jag kan bara upprepa att du måste, för att socialsekreterarna ska kunna hjälpa dej så måste dom få prata om det här.

Egna värderingar kontra andras seder och traditioner

Personal från flera olika professioner uttryckte svårigheter att bedöma graden av hedersrelaterad kontroll som förekommit i familjerna men de hade också svårigheter med gränsdragningar mellan hedersrelaterat förtryck eller ”bara” vanlig misshandel och illa behandling. Flera uppgav också att de tyckte det var svårt att dra en gräns mellan hedersrelaterat förtryck/våld och etniska/kulturella/religiösa traditioner, seder och bruk. Både i olika samtal under Saraprojektet och i fokusintervjuerna framkom att det fanns en osäkerhet bland socialsekreterarna om hur man ska definiera hedersrelaterat förtryck. Detta innebar att man ofta använde sig själv och sina egna erfarenheter som måttstock vid bedömningarna. Så här resonerade tre socialsekreterare om svårigheterna att veta om flickan var utsatt för hedersrelaterat förtryck eller inte.

A: Ja, där var det så att hon ville vara ute till två, tre på helgerna. Hon talade inte om var hon var. Och sen så beskrev ju ändå ... då beskrev mamman i det här som vi inte trodde att det var ... (hedersrelaterat) några pojkar och flickor hemma och dom ville stänga dörren, med det kan dom ju inte göra. Och då börjar man återigen fundera att, men hallå, vad har dom för syn på det här egentligen? Men, jag kan inte säga annat än att den tjejen hade orimliga krav, hon ville inte ha någon kontroll. Hon ville, hon hade hittat en pojkvän och ville att han skulle sova över utan att föräldrarna hade träffat honom och det tycker inte jag är rimligt. Det fick inte jag göra. Och det skulle ...

B: Ingen känsla av att det var hot inblandat.

A: Nä, det var inte hot och sen att flickan ville ha ...

C: Det handlade mer om normala regler och inte begränsningar?

A: Ja, men inte helt riktigt. Det var det jag försökte beskriva. Att hon inte fick stänga dörren när hon hade sina kompisar på besök för att det var en pojke med. Det var inte normala regler, skulle jag säga då, fast det var väl ändå acceptabelt.

C: Hon fick ju ändå ha honom där ...

A: Frågan är om det fallet skulle kunna utvecklas ... om föräldrarna nu ... dom var så oroliga för den här flickan när hon var ute att det kan utvecklas till mycket mer kontroll, att det kan bli ... så det vet jag inte ...

Flera yrkesgrupper hade svårt att utifrån flickans berättelse definiera vad de beskrev som hedersrelaterat förtryck och vad som var en del av flickornas kultur (och således acceptabelt enligt personalen). Det var främst socialsekreterarna och skolkuratorerna som hade dessa funderingar.

Socialsekreterare: Det är svårt att avgöra när man ska gå in i familjen. Familjen har rätt att bestämma över sina barn. Flickorna kommer hit och lockas av den svenska friheten.

Skolkurator: Hon berättade det för mej, Men det är inte enbart det. Så att det är en salig blandning. Men hon kommer från en sådan kultur, så jag vet inte om det är hedersproblematik ... men det är ett annat sätt att handskas med sitt liv. Att hon har inte den friheten som en svensk tjej har. Att träffa killar bland annat. Och det pratade vi om, hur det är för henne och hur hon hanterar det och hur hon ska kunna hantera det. Och vem är det hon kan prata med? Vad kan hon

berätta för mamma, systemen och så vidare? Och det är inte självklart saker som är självklara för en svensk som är självklara för henne. --- Till exempel att träffa en kille. Hon är ju 16–17 nånting, hon var överårig³⁰ ... men det var just det där med pojkvän som inte var ok.

En av kuratorerna på ungdomsmottagningen menade att hon tidigare hade funderat mycket över att skaffa sig mer kulturkompetens och kunskap om andras traditioner. I dag tänker hon lite annorlunda. Hon berättade att hon mer och mer utgick från den enskilda personen i de samtal hon hade.

Kurator: I början var det nog mer så att jag tänkte att ”men gud, om man kommer från Iran, kommer från Irak. Hur är det?” Jag tycker jag kan så lite om det där. Lite mer omvärldskunskap hade jag liksom behövt. Lite mer kunskap om länder och traditioner och historia hade jag nog tänkt då till en början. Men sen är det ju mer ändå. Att när man håller på med samtal i många år så är det ju inte så stor skillnad. Det är ju inte det. Utan att det här är ju en person och på samma sätt som jag tar reda på hennes sammanhang, så gör jag med alla andras sammanhang. Det är ju inte så stor skillnad faktiskt i det.

Intervjuaren: Du menar att det egentligen handlar om två människors möte. Inte om en svensk möter en iransk kvinna?

Kuratorn: Nej. Utan det blir ju upp till mej också. Det är ju mitt ansvar som nån slags behandlare att ta reda på vad det är för regler som gäller i den här familjen? Vad har man för traditioner? Vad är det för nånting som gäller? Vad är det för informella regler som gäller? Vad är det för skillnad? Försöka ha den där ”not knowing-positionen”. Att inte ha en massa jäkla förutfattade meningar. Det har man ju naturligtvis ändå förstås ...

Även personalen på socialjouren uttryckte farhågor av att se problematiken utifrån en kulturspecifik vinkel, även om några påpekade att det fanns skillnader när det gäller uppfostran och i seder och traditioner. Flera påpekade dock att socialjourens uppdrag är att finna en lösning i en akutsituation och att det svåra med den här gruppen var att många riskerade att aldrig kunna återvända till sin familj och sitt nätverk om de en gång tog steget och lämnade det. I det akuta arbetet menade man att det inte gick att göra en modell för hur man ska bemöta kvinnor som utsätts för hedersvåld. Flera betonade i stället vikten av att utgå från varje kvinnas individuella behov.

Socialjouren: Jag tänker så här att även kvinnor med västerländsk bakgrund kan ju vara i en akut situation där våldet är farligt och hotfullt och så, precis som dom här kvinnorna. På så sätt är det ju individuellt. Och att det ligger en fara i att särskilja, tycker jag, dom här kvinnorna. Och sen ligger det en fara i att försöka identifiera något specifikt hedersrelaterat för det gör då att vi inte ser dom här, för att då har vi en bild av att det ser ut på ett visst sätt. Så då faller alla dom här andra mellan maskorna i nätet som ser ut på det här sättet. Det är ju jättebra att man jobbar med det, men samtidigt är det en risk att försöka hitta en speciell, särskiljande identitet i dom här ärendena. Därför tycker jag att det spelar ingen roll om kvinnan kommer från Kurdistan, Chile, Syrien eller från Sverige. Om hon säger att hennes situation är akut och att det finns en akut fara för henne, då måste vi lyssna på henne var hon befinner sig. --- För min del i alla fall, så spelar det ingen så stor roll, men att man måste vara medveten om att det finns saker och ting som, det finns kulturella raster som inte vi ... Vi har våra egna värderingar och dom har ... och där kan det vara svårt att förstå ibland. Men det finns ju också väldigt mycket som förenar. Det är alltid en stor risk när man särskiljer, tycker jag, att man tror att man kanske inte förstår. För vi ändå människor och det är väldigt mycket som vi har gemensamt:

³⁰ Flickan hade gått om en årskurs och var således äldre än sina klasskamrater.

Tonårsrevolt eller hedersrelaterat förtryck/våld?

I samtal och intervjuer med de olika personalkategorierna fanns det många frågor och funderingar om gränsdragningar mellan hedersrelaterat förtryck/våld och ”vanlig” tonårsrevolt. Detta var dock ett resonemang som var tydligast bland dem som hade minst erfarenhet av att möta och arbeta med målgruppen och/eller arbetade med myndighetsutövning. Några personalkategorier funderade också över sanningshalten i flickornas berättelser. Kommentarer av typen ”flickan kanske bara vill ha en egen lägenhet” var dock mer utmärkande bland socialsekreterarna.

Socialsekreterare: Men det tycker jag man stöter på ibland ... den svårigheten att veta om det är ungdomar, när det gäller ungdomar då och lite äldre ungdomar ... om det handlar om orimliga krav eller bara en normal längtan efter frihet som alla ungdomar har i den ålder och att få leva sitt eget liv och ingen som bestämmer över dem, eller om det handlar om det här förtrycket ... verkligen ...

Socialsekreterarna hade olika strategier och metoder för att urskilja om det var hedersrelaterat förtryck/våld eller inte. Några beskrev att de ”går på känslan och berättelsen”. De analyserade flickans berättelse utifrån om den var detaljrik och adekvat, vilket bedömdes som mer trovärdigt än om berättelserna var mer svävande och mindre konkreta och om flickan inte kunde svara på följdfrågor. Ibland tog socialsekreterarna hjälp av skolsköterskan eller en skolkurator för att bedöma flickans trovärdighet.

Socialsekreterare: Det kan ju vara en kombination. Man har ju en känsla för vad det handlar om, det måste man ju lita till. Det får man ju lita till även om vi ska vara forskningsbaserade och professionella så måste man ju lita till en känsla. Men sen också en kombination av att man kan ta in andra i omgivningen. Och sen det här med rimliga regler. Det har man ju med sig själv då ... fast det är klart, det är ju min då svenska medelklassmoral och jag är ändå äldre så jag kan ju inte tänka hur det var på 70-talet (när socialsekreteraren var tonåring). Men alltså att man ändå får ha med det i ... Vad det är för regler som är någorlunda rimliga ... ok, det vet jag inte om man (ska) fästa fast det på papper också om det behövs så att vi inte gör för olika, men nästan har man ett hum om att en 16-åring kan vara ute till ... jag kanske till, inte vet jag ... tolv och sen ska dom ringa ... att det finns där ...

De två kuratorerna på ungdomsmottagningen hade till skillnad från socialsekreterarna däremot inga svårigheter att urskilja på hedersrelaterat förtryck/våld från ”vanlig” tonårsrevolt. De beskrev att skillnaden låg i att flickor från familjer med hedersrelaterade strukturer hade en större desperation i sina uttryck. Det fanns oftast inte några alternativa vägar för de här flickorna. Det var allt eller inget. Flickorna var också mer ensamma och utsatta och hade sällan någon annan att prata med, varken någon vuxen eller jämnårig vän. Kuratorerna på ungdomsmottagningen uppskattade att de tillsammans hade haft kontakt med cirka tjugo flickor, under de cirka sex respektive två år som de arbetat på ungdomsmottagningen, som de definierade hade varit utsatta för hedersrelaterat förtryck/våld.

Kurator 1: Fast inte den här desperationen, den här styrkan i (att) det är olika, tycker jag. Äh, hon vars föräldrar sa att hon inte fick va ihop med sin pojkvän. Där var det jättetydligt att för henne var det allt eller inget. Därför att det var det. För eller emot föräldrarna. Att välja bort föräldrarna eller välja bort pojkvännen. Där stod hon jättetydligt. Den andra tjejen, hon uttryckte bara att jag måste vara oskuld när jag gifter mej, annars går det åt helvete för mej.

Intervjuare: Du menar att det fanns inga nyanser?

Kurator 1: Nej, inga nyanser ... Det var oerhört tydligt att det var mycket kraftfullare det här och så ... och kraftfullare på så sätt att det var plågsammare, tycker jag. Uttrycket om att det var inte bra ... verkligen. Det fanns inte alternativ mellan ett ja och ett nej ... såå. Vi diskuterade varianter på det här ... så var dom inte ... Men ingen av dom här flickorna var där.

Intervjuaren: Beror det på att dom kände att det fanns inget utrymme för dom hemma?

Kurator 1: Alltså ... ja, fast det var inte så dom uttryckte det. Att det inte fanns något alternativ hemma. Dom uttryckte snarare att ”jag måste va oskuld” eller ”jag får inte va ihop med honom”. Och det fanns inget att diskutera i dom här två uttalandena. Mycket kunde vi diskutera och mycket kunde vi prata om, men just dom två sakerna, det var svårt att angripa på nåt annat sätt ... än det jag sagt ...

Inte heller den andra kuratorn på ungdomsmottagningen menade att det var några svårigheter att urskilja om det handlade om hedersproblematik eller vanlig tonårsfrigörelse.

Kurator 2: Nej, det tycker jag faktiskt inte. Där kan jag hålla med där när jag lyssnar på X där också, att det är en annan dignitet. Det är en annan slags oro, det är en annan ... utsatthet, ensamheten ... för det är det. För dom tror dom här ungdomarna ... allt eller inget att ... --Dom här tjejerna alltså, dels så tycker jag att jag möter ofta en rädsla som inte är lika stark hos dom andra. Och en rädsla som har med ... dels att bli avslöjad, att dom har gjort nånting som dom ibland ångrar och ibland så är dom mitt uppe i det för att dom har en pojkvän. Jag menar, vi har alla varianter så att säga. Så dels en rädsla om att bli avslöjad och det handlar inte bara om den egna släkten eller den egna ... alltså även den egna gruppen i skola ... Den här rädslan för att bli avslöjad, att det ska läcka i nätverket är så stor att här kan jag inte prata med min kompis om det. ... Dom litar inte på varandra ... och det tycker jag är en skillnad mot om man pratar om andra som kommer av andra anledningar.

Den här kuratorn menade att det fanns några gemensamma nämnare i samtalen hon haft med flickorna. Det som var utmärkande var flickornas stora utsatthet och ensamhet. Till skillnad från andra ungdomar saknade dessa flickor någon att prata med, speciellt när det gällde deras sexualitet. Kuratorn menade att flickornas rädsla också var ett tecken på omsorg om sin familj och sitt nätverk. Den som inte vet om något behöver inte drabbas av skammen över att flickan gjort något som inte är tillåtet. Flickorna kunde kanske prata med sina föräldrar om valet av man som de ska gifta sig med men inte om att ha sex före äktenskapet. Här gick en gräns som man inte passerade, menade kuratorn.

Kurator 2: Det är nåt slags vattentätt skott. Och det som är ett observandum i det här är att ... som jag har tänkt på många gånger och som jag har diskuterat flera gånger med barnmorskorna är ... just det med att operera sig, så är det som om att dom får oskulden tillbaka. Fast det kan man ju inte ... Det är ju lite märkligt. ... Alltså att det har med det att göra. Om man har en hymenshinna eller inte? Det har väl inte med det att göra? Inte i min värld, så att säga. Det är verkligen intressant att det är så att om man får det där (operera mödomshinnan) ... då är jag oskuld igen. Att om jag haft samlag innan. Då är det borta.

Hedersrelaterat förtryck eller annat könsrelaterat förtryck

I samtalen med bland andra skolkuratorerna framkom att de mött familjer där flickorna hade varit kontrollerade och förtryckta men där talet om heder har saknats. Skolkuratorerna berättade också om möten med svenska, patriarkala familjer där flickorna varit förtryckta och misshandlade.

Skolkurator: Det är svårt att säga om det är en svensk flicka om det är hedersrelaterat ... Men jag skulle nästan men ... En flicka som blev uppenbarligen kränkt av sin styvpappa och så vidare och så vidare och blir slagen och det kan man ju undra ... hennes bror blir inte det och hon blir det och hon är svenska.

En av den här skolkuratorns kolleger fyllde i att hon mött svenska familjer med en så sträng religiös tillhörighet att hon drog paralleller med ortodoxa och fundamentalister.

Skolkurator: Två stycken flickor vars föräldrar var Jehovas vittnen. Där det också är begränsningar som är helt horribla.

Intervjuare: Utom om att man då kanske inte pratar om hedersrelaterat?

Skolkurator: Fast det finns ju paralleller. För det här är också grupprelaterat ... för du tillhör den här gruppen och du måste förhålla dej till dom här reglerna och normerna i den här gruppen. För det är ju det som är heders... om det är att man inte är direkt psykiskt sjuk, men om man tar nästa steg. Att du måste hålla dej till reglerna annars skämmer du ut oss. Så då är det ju direkt ... på nåt sätt.

Några av skolkuratorerna resonerade även om att många flickor inte upplever det som ett problem att deras familjer har vissa speciella värderingar. De menade att många accepterade värderingarna, ”man gifter sig och är oskuld”, och levde efter dem. I skolan lever flickorna sina liv och så länge de håller sig inom ramarna som familjen bestämt så accepterar föräldrarna det. Även om flickorna inser att de inte har samma rörelsefrihet som sina kamrater så menade skolkuratorerna att många flickor kunde hantera det.

Flickor som slocknar

Den av skolkuratorerna som hade haft flest kontakter med dessa flickor hade haft det i tidigare tjänster då hon varit stationerad på en skola, arbetat heltid och haft ”en total kulturkännedom”, som hon beskrev det. Där hade hon uppmärksammat flera flickor som levde ett liv med kontroll och begränsningar som var väsensskilt från sina svenska klasskamrater. Kuratorn hade mött flickor som var hårt kontrollerade, som var övervakade i skolan och blev eskorterade till och från skolan av en bror eller annan släkting. Många flickor bar slöja. Den här skolkuratorn hade inga problem att nå och få kontakt med dessa flickor. Svårigheterna låg i att även få lärarna att uppmärksamma flickornas situation, menade kuratorn. I sina nuvarande tjänster hade skolkuratorerna ansvar för flera skolor vilket innebar att de inte hade samma möjlighet att lära känna eleverna.

Skolkurator: Sen så pratar vi också om att lärarna kanske skulle vara mer observanta på de här flickorna som tystnar, sjunker ihop. Alltså, man ser ju på nåt sätt att dom slocknar lite. När dom passerat fyran, femman nån gång.

Intervjuaren: Kan du beskriva nåt mer vad som händer?

Skolkurator: Jag tror att när man är liten så accepterar man ju livet. Så här ser mitt liv ut och man ifrågasätter inte så mycket på samma sätt. Som flicka får man i alla fall röra sig lite så länge man är könsneutral. Men som sagt allt det här med klassfester och disco och lite mer utmanande kläder. Det kommer ju i årskurs sex, ibland ännu tidigare. Men årskurs sex är ändå en sorts debut. Så märker man på dom här flickorna, en del flickor blir liksom bara väldigt stela, dom håller sig, dom har sitt staket omkring sig och sen så finns det dom som är lite mer medvetna,

som ser och som verkligen förstår att mitt liv är annorlunda och att jag är olycklig på grund av det.

Vad händer vid en anmälan till socialtjänsten?

Under fokusintervjun med skolkuratorerna framkom att flera tyckte det var svårt att avgöra när det var dags att genomföra en anmälan till socialtjänsten. Svårigheterna låg dels i bedömningen av hur allvarligt utsatt flickan var, speciellt om det inte var fysiskt våld inblandat, dels i osissheten om vad som händer med flickan om skolan gör en anmälan till socialtjänsten.

Skolkurator 1: Om jag tänker på de lite äldre tjejer som jag har träffat. Där var det oftast så att dom hade inte blivit slagna, inte det. Men dom kände att om pappa får reda på det här då skulle jag bli utfrys, snarare ... eller möjligtvis slagen och där tycker jag det är så himla svårt det här med socanmälan ... för dom har inte blivit ... att där finns det inget att ta på, utan det är den här känslan.

Skolkurator 2: Ja, det är jättesvårt. Och det är lätt att börja tänka, jaha, vad händer nu om jag gör en socanmälan här? Kan det innebära att det blir värre ...?

Skolkurator 1: Och där vill ju jag ha nån sorts garantier. För så gjorde vi i det senaste fallet. Att jag vill ha. I den mån man kan lämna garantier. Men jag vill ha nån sorts signal från er (socialtjänsten) att ni kommer att vara aktiva. Gör jag det här så måste det hända något. Jag menar, om familjen får hjälp ... nånting måste förändras rätt radikalt omkring den här flickans liv. Annars så tänker jag så gör jag en anmälan lite halvhjärtat, lite redan desillusionerad känsla.

Den här osäkerheten över vad som kommer att hända om man gör en anmälan till socialtjänsten var något som skolkuratorerna delade med flera andra personalkategorier. Även återkopplingen från socialtjänsten var det fler än skolkuratorerna som efterfrågade, bland annat på introduktionsenheten för nyanlända i kommunen. Där kunde ansvaret för familjemedlemmarna ibland splittras upp då socialtjänsten har ansvar för barn som är yngre än 18 år och introduktionsenheten har ansvar för hela hushållet.

Introduktionsenheten: Det som behöver bli bättre, tycker jag, är ju feedbacken, samordningen. Mellan socialtjänsten och ... nu i den nya organisationen kommer enhetscheferna att sitta i samma möte och det kommer att bli möjligt. --- Det som är viktigt ... vems uppdrag är det att ta hand om den här anmälan? Och hur följer man upp den? Och när vi har ärenden ihop med socialtjänsten eller vi anmäler ett barn som far illa eller en kvinna som lever i en patriarkal familj. Vems uppdrag är vad och hur har vi kontakt med varandra? Det är sällan som mina handläggare får information, det är samma som med barnanmälningar. Det ska egentligen gå har jag lärt mej. På nåt möte har man beslutat att det ska gå via handläggarna här, naturligtvis från skolan, och sen går det vidare, för det är vi som har hushållet. ...

I dagsläget var återkopplingen mellan socialtjänsten och introduktionsenhetens handläggare i huvudsak avhängigt den enskilde handläggaren på introduktionsenheten. Även personalen på socialjouren saknade en återkoppling från socialtjänsten när de lämnat över ett ärende. Socialjouren lyfte också fram att de fick ägna en stor del av sin arbetstid dels åt att formulera ärendebeskrivningarna så väl att socialtjänsten skulle förstå att det handlar om hedersproblematik, dels åt att motivera socialtjänsten att arbeta vidare med klienten.

Socialjouren: Vi har inte så där jättebra förtroende alla gånger för att det fungerar (på socialkontoren). Trots alla utbildningar och allting. Tyvärr är det så.

Socialjouren menade att det fanns flera förklaringar till deras bristande förtroende för socialtjänsten. De lyfte bland annat fram organisationsstrukturen på socialkontoren som de beskrev som hierarkiskt uppbyggd och pekade också på att den begränsade budgeten ofta fick styra valet av insats.

Socialjouren: Här tänker jag att det spelar roll hur mycket ärenden man har. Hur mycket tid man har och hur mycket erfarenhet man har. Hur man vågar ... om då man pratar för sin sak ... övertyga chefen att det här behövs eller att man är ny och grön. ... Ja, att man står tillbaks.

Socialjourens personal påpekade också att tid och erfarenhet spelade roll. Många handläggare på socialkontoren är unga och/eller har få års erfarenhet av socialt arbete. Till skillnad från personalen på både ungdomsmottagningen och socialjouren som samtliga hade flera års erfarenhet av socialt arbete i stort men också av flera års arbete i samma personalgrupp på ungdomsmottagningen respektive socialjouren på Södertörn.

Socialjouren: Men det tror jag spelar (en) väldigt roll, för jag kommer ju i princip direkt från socialkontor (men har vikarierat på socialjouren tidigare) och har jobbat många år och det tycker jag är genomgående. Att jag ser en skillnad i handläggningen när det kommer nya. Man vågar inte, man blir rädd, man distanserar sig också. Det här är svåra saker.

Anmäla eller inte anmäla?

Introduktionsenheten skattade att de under de senaste åren anmält två familjer per år till socialtjänsten. Det har varit familjer där de fått signaler från antingen Arbetsförmedlingen eller SFI (svenska för invandrare). Ett exempel är en familj där kvinnan var mycket kontrollerad och levde med stora begränsningar när det gällde bland annat sin rörelsefrihet. Den vuxna dottern hade flyttat hemifrån för att pappan ville gifta bort henne. Det fanns också flera minderåriga barn i familjen. Till sin hjälp i sitt samtal med mamman hade handläggaren använt sig av ett frågematerial som hon hämtat hem från Socialstyrelsens webbplats.

Introduktionsenheten: Så jag kallade upp henne med tolk, kvinnotolk. Och berättade att den här informationen hade jag fått in och så ställde jag frågor kring det där ... hur ser det ut hemma? Hur har ni det? Jag använde ... som jag berättade för dej ... ett utbildningsmaterial som finns för socialtjänsten. Vad det är för typ av frågor som man kan börja ställa så att man inte går på pang på rödbetan direkt. För det är ju svåra frågor. Det var den typen av frågor som jag ställde.

Handläggaren hade sedan tidigare en etablerad kontakt och relation med den här mamman. Under ett par samtal med mamman informerade handläggaren henne om hur det svenska samhället fungerar när det gäller kvinnors och barns rättigheter. Hon berättade om kvinnojourer, socialjouren och familjerådgivning. Under samtalet pratade de även om barnens situation. Om den äldre dottern som hade flyttat ifrån familjen men också om de övriga barnen i familjen. Handläggaren tog även upp konflikten mellan föräldrarna och hur den påverkade barnen. Efter två långa samtal gjorde handläggaren en anmälan till socialtjänstens barnenhet.

Introduktionsenheten: Ja, för barnens skull. Med tanke på situationen som helhet i familjen. Att socialen kan jobba vidare med familjen och familjebehandlare eller vad den nu kan se att det behövs för att stödja familjen. Plus att jag själv slagit en signal till socialtjänsten med tanke

på äldsta dottern. För att föreslå att de tar ett helhetsgrepp på familjen också. För dom (socialtjänsten) har inte tagit kontakt med mej. Även om jag förstod på äldsta dottern att dom vet om att familjen är aktuell här har dom inte tagit kontakt med mej.

Till ungdomsmottagningen kommer, som tidigare nämnts, en till två flickor/kvinnor varje månad som på olika sätt lever under kontroll och begränsningar när det gäller sin sexualitet och/eller med ett hedersrelaterat förtryck. Många unga kvinnor som söker sig till ungdomsmottagningen är i någon form av identitetskris som kan gälla funderingar om de ska bära slöja eller inte, om de ska välja att leva livet som deras föräldrar har bestämt eller om de ska välja en egen väg. Och hur ska den egna vägen i så fall se ut? Till skillnad från introduktionsenheten har ungdomsmottagningen under sina tio verksamhetsår inte gjort någon anmälan till socialtjänsten för misstankar om att någon far illa på grund av hedersrelaterat förtryck/våld. I stället har ungdomsmottagningen erbjudit samtal med barnmorska och kurator. Kuratorn använder sig ofta av en familjekarta vid de här samtalen. Via familjekartan utgår hon från en helhetssyn och ett tregenerationsperspektiv på flickan och hennes sammanhang. Målsättningen med samtalen är att hjälpa flickan att se vilka alternativ hon har och vilka konsekvenser de olika valen kan få, att hjälpa henne att känna att hon har kontroll över sin situation.

Kurator: Det jag har är ju mej själv och dom här samtalen jag kan erbjuda och kombinationen med barnmorska ibland. Men det är väl ändå att försöka kunna hjälpa dom på nåt sätt. Att tydliggöra för dom vad dom gör för val. Jag försöker hjälpa dom med att dom själva, att dom inte bara ... en del är ju bara ... äh ... i nån slags känsla att dom är bara ledsna och deppade. Att det är kaos och kris och så där. Men ändå försöka hjälpa att bringa lite reda. Det blir mycket stödjande samtal. Dom ska ha nånstans där dom liksom kan vända sig med det. Att man kan stötta dom ändå, men också hjälpa dom lite grann att strukturera och sortera. Så gott det går ändå. Så att dom ändå ser att ... Men jag gör mina val utifrån det här.

Socialsekreterarnas dilemman

Osäkerheten över vad som händer när man gör en anmälan till socialtjänsten som fanns hos flera olika personalkategorier fanns också hos de enskilda socialsekreterarna. Den här osäkerheten fanns inte bara, som tidigare nämnts, när det gällde att urskilja hedersrelaterat förtryck från ”vanlig tonårsrevolt” utan också när det gällde handläggningen av ärendena. Från bedömningsamtalet till frågan om när föräldrarnas ska kontaktas, var flickan ska placeras, vem som ska betala när flickan är över 18, till funderingar om hur uppföljningsarbetet ska utformas. Flera efterlyste mer kunskap men också checklistor av olika slag för att underlätta bedömningar och handläggning.

Socialsekreterare 1: ... och ett större mandat att rucka lite på ... att innan jag är säker, är det ok att jag? Behöver jag kolla av tre gånger extra så måste det vara ok ... så att det inte är det här benhårda, föräldrars tillåtelse hit och dit ... eller socialtjänstlagen ... Hon är ju under 18. Jag måste känna att jag är säker innan jag börjar agera på det ena eller det andra sättet, och att jag måste ha ett större mandat på nåt sätt.

Socialsekreterare 2: Sen det här att det också fungerar praktiskt. Att man har en mall med kontaktpersoner och hur man ska gå till väga ekonomiskt för att man snabbt ska kunna lösa det. För man vill ju ändå agera ganska fort med saker och ting ibland. Men det känns som den här byråkratiska trögheten liksom sitter i vägen för att man ska kunna vara effektiv.

En annan socialsekreterare uttryckte en osäkerhet och rädsla för att ”göra fel” och menade att det var svårt att veta när socialtjänsten ska ta kontakt med föräldrarna i ärenden som rör minderåriga. Det fanns också en rädsla för vilka konsekvenserna skulle bli för flickan om föräldrarna kontaktades och vid ett eventuellt omhändertagande.

Socialsekreterare 3: För det brukar underlätta om dom är över 18 år, men om dom är under 18. När ska jag kontakta föräldrarna? För man slits mellan olika lagar om man säger så ... för man måste kontakta föräldrarna annars begår man tjänstefel enligt socialtjänstlagen eller den lagen. Samtidigt kanske det handlar om att rädda den här flickans liv i det yttersta fallet ... --- Kanske inte alltid handlar om livet då. Men det kan handla om att dom blir misshandlade, får stryk eller ännu värre restriktioner hemma. Och det vill man inte medverka till ... man vill ju underlätta för dom här flickorna.

Osäkerhet och maktlöshet

I så gott som samtliga fokusintervjuer uttryckte personalen känslor av frustration och maktlöshet över de svårigheter som de mötte i arbetet med dessa flickor/kvinnor och deras familjer. Det gemensamma i deras berättelser var framför allt maktlösheten över flickornas utsatta situation och vetskapen om de svåra val som flickorna/kvinnorna måste göra. Antingen anpassar de sig till familjens krav, bryter med familjen eller blir förskjutna. Konsekvenserna av de senare valen blir att flickorna blir ensamma. Många riskerar också att utsättas för hot om misshandel och/eller hot om att bli bortgifta eller mördade.

Barnmorska: ... den här frustrationen att man tycker det är hemskt egentligen att dom ska leva under sådana här betingelser.

Socialsekreterare: ... Ibland känns det som det man skulle behöva göra är att ändra den här släktens normer, annars måste man ta bort den här flickan. Och vad får hon för liv då? Då blir hon helt ensam. Så det känns som att det inte finns någon bra lösning. För det känns som att det finns ingen lösning som alla kan må bra av.

Socialsekreterarna var den personalkategori som uttryckte störst osäkerhet och rädsla. Förutom svårigheten att bedöma sanningshalten i flickans/kvinnans berättelse och avgöra om ärendet handlade om hedersrelaterat förtryck eller ”vanlig tonårsrevolt” framkom ytterligare faktorer och omständigheter som påverkade socialsekreterarna i deras arbete med målgruppen. En av familjestödjaren gjorde iakttagelsen att hon i egenskap av familjestödjare fick mer och fylligare information av både mammorna och flickorna än vad hon hade fått i sin tidigare tjänst som myndighetsutövande socialsekreterare. En socialsekreterare lyfte fram svårigheterna att använda LVU (lagen om vård av unga) och tvång när det inte fanns några synliga och/eller fysiska tecken på att barnen for illa.

Familjestödjare: Men också en annan svårighet i dom här familjerna. --- Jag tänker på en familj när jag jobbade som kurator. Den här familjen var också ett ärende, där pappan inte medverkade till utredningen. Socialsekreteraren fick inte träffa barnen, fick inte komma hem, Socialsekreteraren fick inte prata med skolan ... nej, nej. ”Nej, varsågod att utreda, men jag tänker inte medverka.” Och där man har misstankar om att det ser ut så här för flickan som är äldst i familjen. Men man kan inte göra något för man får inte komma in. Det är jättesvårt och såna finns det nog many, many av. Och där det inte är tillräckligt starkt för att gå in med LVU eller tvång eller slå på stora trumman ... och när man pratar med flickan så ... ”Men jag vill inte prata med dej, jag vill inte prata med dej, allt är bra, allt är bra ... ” Men man vet att ...

Samarbete över professions- och enhetsgränser

Socialjouren påpekade att deras arbetsområde är ganska begränsat, de är endast med i den akuta fasen och ska sedan lämna över till socialtjänsten. Men hela personalgruppen uttryckte en önskan om ett organiserat samarbete mellan socialjour, polis och socialtjänst. En person berättade om ett tidigare samarbetsprojekt, som nu är nedlagt, där fördelarna med ett samarbete över professions- och enhetsgränserna blev tydliga.

Socialjouren: Vi hade ett projekt här på socialjouren där vi skulle utveckla samarbetet med socialtjänsten och då hade jag en sån här kvinna, med ett barn, som blivit utsatt för mycket grovt våld. Och då träffade jag socialsekreteraren, polis och brottsofferstödet och en som gjorde hotbildsanalysen. Och då var det påtagligt hur vi har olika infallsvinklar och perspektiv utifrån vår yrkeskompetens och vår erfarenhet och den kultur som sitter i organisationen. För dom som (arbetade) med utredningen jobbade ju utifrån ett utredningsperspektiv och det tycker jag var ett himla bra ... för då kom alla perspektiv. Vi möttes och det blev en mycket mer nyanserad bild och bättre insats.

Sammanfattande analys

Innan vi närmare granskar innehållet i fokusintervjuerna är det viktigt att markera att Sara-projektets målgrupp har varit flickor/kvinnor, främst med invandrarbakgrund som utsätts för/riskerar att utsättas för hedersrelaterat förtryck/våld. Det var för denna målgrupp Huddinge kommun sökte och fick medel för från Länsstyrelsen i Stockholm. Men som framkommit i samtalen med personalen i Huddinge kommun är denna avgränsning inte helt självklar. Den övervägande synen hos personalen var ändå att detta handlar om förtryck/våld mot (främst) kvinnor och barn i en speciell kontext, i familjer med specifika strukturer. Men både kuratorerna på ungdomsmottagningen och socialjouren uttryckte att de i första hand utgick ifrån individen och hennes behov och menade att det kan vara vanskligt att etikettera vissa klienter/fall som hedersrelaterade. Samtidigt poängterade personalen på både ungdomsmottagningen och socialjouren att det finns skillnader mellan vad man menade var hedersrelaterat och vad som inte var hedersrelaterat. En socialarbetare på socialjouren påpekade också att arbetet som socionom även innebar ett personligt ansvar att hålla sig informerad om ny kunskap rörande det område man arbetar med. Några av personalkategorierna lyfte i fokusintervjuerna också fram att de uppmärksammat förtryck och våld även i svenska familjer både med och utan en speciell religiös tillhörighet, där de funderat över om dessa fall skulle definieras som hedersrelaterade eller inte. Både socialsekreterarna och skolkuratorerna lyfte fram fall/ärenden där de varit osäkra på om flickornas berättelser skulle definieras som förtryck eller om de var uttryck för familjens kulturella (etniska) bakgrund. I mitt övriga arbete i Sara-projektet har många också lyft fram pojkarna och även pappornas roll och funderat på deras speciella situation och svårigheter. Dessa frågeställningar har dock inte varit möjliga att besvara inom ramen för denna studie.

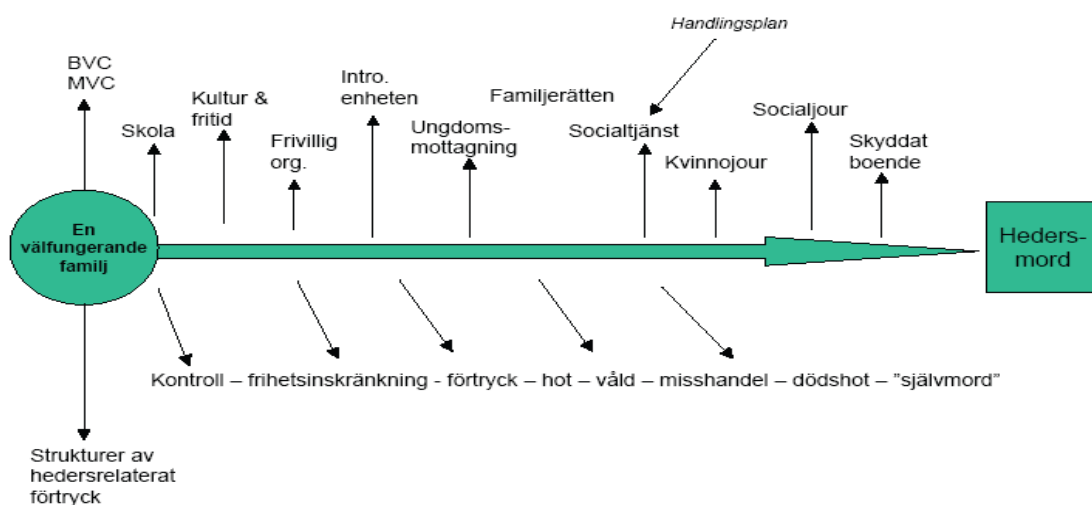
När vi nu granskar fokusintervjuerna kan flera svårigheter och problem som personalen brottas med i sina kontakter med flickor/kvinnor som utsätts för/riskerar att utsättas för hedersrelaterat förtryck/våld noteras. Svårigheterna finns på många plan och har omfattat organisation, struktur, resurser, delegation och riskbedömning. Men vi har också sett att personalens kompetens, yrkesskicklighet och erfarenhet har betydelse samt hur och i vilken mån personalen har handledning.

I arbetet med fokusintervjuerna har jag använt kontinuumet som en förståelseram och utgångspunkt för samtalen. Jag har markerat att min intention varit att försöka fånga mer än bara det grövre och fysiska våldet och att hedersrelaterat förtryck/våld omfattar fysiskt, psykiskt, socialt och sexuellt våld³¹. I tidigare beskrivning lyfte jag fram sex olika faktorer som jag menar påverkar det sociala arbetet. Dessa faktorer var följande:

- profession
- placering längs med pilens sträckning
- uppdrag och mandat
- lagar och regelverk
- definition av begreppet hedersrelaterat förtryck
- personalens förhållningssätt/inställning till målgruppen

Om vi använder kontinuumet som utgångspunkt i analysen kan vi se att några av de skillnader och svårigheter som de olika personalkategorierna uttryckte under fokusintervjuerna kan förstås utifrån vilken plats man har på kontinuumet och därmed också vilken ”ingång” man får till flickorna/kvinnorna. Platsen på kontinuumet bestäms av personalens profession och uppdrag, vilket i sin tur påverkar i vilken del av ”våldsverkligheten” man möter flickorna/kvinnorna³². Skolkuratorerna möter flickorna i skolan som är placerad på den första delen av kontinuumet. Platsen symboliserar att skolan huvudsakligen ser den del av flickornas ”våldsverklighet” som består av kontroll och frihetsinskränkningar, men som också kan karaktäriseras av mer subtilare uttryck, så som att ”flickorna slocknar” i årskurs sex, som en av skolkuratorerna hade noterat under sina femton år som skolkurator. Samma kurator påpekade också att hon haft lättare att identifiera de flickor som är utsatta i tidigare tjänster då hon varit placerad på en skola. I dag omfattade de fyra skolkuratorernas arbete i Huddinge flera skolor, och varje kurator hade mellan 1 200 och 1 700 elever inom sitt ansvarsområde.

Bild 2. Hedersrelaterat förtryck/våld – ett kontinuum

Ungdomsmottagningen och oskuldspromatiken

Ungdomsmottagningen symboliska plats längs pilen har jag ritat in ganska exakt på mitten. Det innebär att ungdomsmottagningen möter flickorna/kvinnorna i olika skeden eller delar av "våldsverkligheten". Ungdomsmottagningens uppdrag är tudelat med en förebyggande del och en del med mer akuta inslag som exempelvis förskrivning av abortpiller och samtal om en eventuell hymensplastikoperation. En närmare granskning av ungdomsmottagningens uppdrag och plats pekar på att de har goda möjligheter att både kunna definiera och identifiera vad som är hederspromatik eller oskuldspromatik, som är det begrepp som ungdomsmottagningen mest använder. Uppdraget är konkret och handlar i första hand om sexualitet och samlevnad. Dessa områden har en existentiell karaktär som varken barnmorskorna eller kuratorerna var rädda för att beröra och ställa frågor omkring.

I fokusintervjuerna med både kuratorerna och barnmorskorna visade det sig också att detta var personer med lång yrkeserfarenhet och många år tillsammans på samma arbetsplats. De hade dessutom arbetat fram en modell för omhändertagandet av de flickor/kvinnor som söker för hymensplastik. Detta teamarbete menade man var bra för flickorna men också för personalen som kunde handleda och stötta varandra. Ungdomsmottagningens personal hade även regelbunden handledning av extern handledare (så också de allra flesta personalkategorierna som jag intervjuat).

Erfarenhet och kunskap ger trygghet

En annan enhet som också menade att arbetet med denna målgrupp fungerade väl var socialjouren som tillhör socialtjänsten. Deras uppdrag är konkret utformat med bedömningar och insatser i akuta ärenden som inte kan vänta till nästa dag och omfattar myndighetsutövning³³. Jag har placerat socialjouren precis före pilens spets, innan "självmod" och hedersmod. Detta innebär att de möter flickor/kvinnor i en akut krissituation när de varit utsatta för misshandel och våld. Under fokusintervjun blev ytterligare några faktorer synliga som underlättar deras arbete. Det första är att personalgruppen möter ungefär en kvinna per arbetspass som utsatts för våld, vilket ger dem erfarenheter av olika typer av våld mot kvinnor. Det andra är att personalgruppen på Södertörns socialjour hade många yrkesår som socialarbetare bakom sig men också många tjänsteår i samma grupp på socialjouren. En tredje faktor var organiseringen och delegationsordningen på socialjouren. Man menade att socialjouren inte var lika hierarkiskt uppbyggd som socialkontoren och att detta underlättade för dem att välja insats efter i första hand klientens behov.

Brist på förtroende för socialsekreterarna

Socialjouren beskrev att de svårigheter de hade gällde främst samarbetet med socialsekreterarna. Detta var också ett tema som andra personalkategorier uttryckte. Problemet gällde

³³ Myndighetsutövning innebär enligt förvaltningslagen (1971:290) utövning av befogenhet att för enskild bestämma om förmån, rättighet, skyldighet, disciplinär bestraffning eller annat jämförbart förhållande. Närmare innebörd bestäms genom rättspraxis. Exempel på myndighetsutövning inom socialtjänsten är beslut om olika former av bistånd och stödåtgärder inom individ- och familjeomsorgen. Exempelvis tvångsåtgärder enligt lagen om vård av missbrukare (LVM) och lagen om vård av unga (LVU), skyddat boende eller kontaktman. Socialtjänsten har krav på journalföring.

svårigheten att få socialsekreterarna att förstå att det handlade om hedersrelaterat våld och att insatsen därför måste skraddarsys. Det kunde till exempel handla om att välja ett dyrare, skyddat boende som specialiserat sig på den här målgruppen istället för en av kommunens jourlägenheter (där det inte finns personal till hands).

Det var också flera som uttryckte bristande förtroende för att socialsekreterarna verkligen tog en anmälan om att en flicka far illa på allvar. Man efterlyste även ett mer konkret samarbete och återkoppling från socialsekreteraren efter en anmälan. Detta är dock inget unikt för socialsekreterarna i Huddinge kommun. Sjöblom lyfter i sin forskning fram just svårigheterna för ungdomar att kunna göra sin röst hörd och få sina behov tillgodosedda hos socialtjänsten. Hon menar att det finns en utpräglad, vad hon kallar för "familism", inom socialtjänsten som innebär att man i första hand arbetar för att få hem/ha kvar flickan till familjen. Detta synsätt präglade dock inte socialsekreterarna i fokusintervjun. Däremot fanns det uppfattningar som pekar på att socialsekreterarna var kritiskt inställda till flickornas berättelser och oftare än övriga personalkategorier ifrågasatte deras sanningshalt. Schlytter pekar på att lagstiftningen om tvångsomhändertagande av ungdomar (LVU) diskriminerar flickor då deras beteende oftare psykologiseras och individualiseras. Konsekvensen blir att flickornas behov hamnar utanför socialtjänstens område. Exempelvis att flickornas problem definieras till "vanlig tonårsrevolt" eller till något som hör till familjens "kultur", seder och bruk.

Flera socialsekreterare uttryckte även en oro för vad som kan hända flickan när en utredning öppnas. Det fanns en rädsla hos många socialsekreterare för att göra mer skada än nytta och denna rädsla hindrade dem ibland från att agera.

När det gäller socialtjänstens arbete för att motverka och förhindra hedersrelaterat förtryck/våld kan vi se att befintliga lagar och regelverk påverkar arbetet och att uppdraget som myndighetsutövare har stor betydelse. Det stora ansvar som myndighetsutövningen innebär tillsammans med de ödesdigra konsekvenserna ett eventuellt ingripande i en familj kan få påverkar socialsekreterarnas agerande. Men det påverkar också hur flickorna/kvinnorna själva väljer att (inte) ta kontakt med socialtjänsten.

I fokusintervjuerna framkom dock en stor och viktig skillnad mellan socialjourens personalgrupp och socialsekreterarna som jag tolkar hör ihop med den långa erfarenhet av socialt arbete som fanns hos socialjourens personalgrupp kontra socialsekreterarna relativt korta erfarenhet.

Ytterligare faktorer som kan påverka socialsekreterarnas arbete är den relativt höga personalomsättningen hos socialsekreterarna i Huddinge kommun. Under 2004 var siffran 23 procent och under 2005 var den 12 procent, den genomsnittliga personalomsättningen för hela kommunens personal var under 2004 knappt 8 procent. Samma period genomgick hela socialförvaltningen två stora organisationsförändringar, vilket troligtvis inverkat på personalgruppen³⁴.

³⁴ Stora omorganisationer inom socialtjänsten är inget unikt för Huddinge kommun. I en enkätundersökning bestående av 418 telefonintervjuer som Synnovate Temo (2006) genomfört på uppdrag av Akademikerförbundet SSR uppger socialsekreterare att omorganisationer är vanliga på deras arbetsplatser, att stressen har ökat och många anser att personalomsättningen varit stor under senare år. Socialsekreterarna anser att valet av insats främst styrs av resurser och många anser att resursbrist och hög arbetsbelastning medför att de inte har möjlighet att leva upp till socialtjänstlagens intentioner.

Oro och maktlöshet

Det som varit gemensamt för samtliga personalkategorier är känslor av oro och maktlöshet inför fenomenet hedersrelaterat förtryck/våld och dessa flickors/kvinnors situation. Men hur man valt att hantera denna oro och vilken förmåga man som person och professionell har att trots dessa svårigheter kunna utföra sitt uppdrag skiftade. De särskiljande drag som gått att urskilja är för det första hur man väljer att, eller avstår från att definiera begreppet hedersrelaterat förtryck/våld. Under bearbetningen av fokusintervjuerna blev det tydligt att de som i första hand fokuserade sitt uppdrag och utgick från den specifika individen som söker hjälp, paradoxalt nog verkade ha lättare att skilja ut vad som är hedersrelaterat och vad som är något annat, exempelvis ”vanlig tonårsrevolt”. Detta var tydligast hos personalen på socialjouren och ungdomsmottagningen. Dessa två grupper uttryckte också en större trygghet överhuvudtaget när det gällde arbetet med den här målgruppen.

För det andra kan vi se att de grupper/individer som i första hand försökte definiera vad som är hedersrelaterat eller inte, tenderade att fastna i bilder och föreställningar av vad hedersrelaterat förtryck/våld är eller inte är och hur det skulle kunna yttra sig. Problemet är, som beskrivits i tidigare avsnitt, att det inte finns någon enhetlig definition av detta begrepp. Avsaknaden av en vedertagen definition riskerar att, som vi sett i den här studien, leda till att man istället börjar relatera till egna värderingar och erfarenheter.

AVSLUTANDE REFLEKTIONER

Utifrån mina erfarenheter från Saraprojektet, materialet från fokusintervjuerna och arbetet med att sammanställa den här studien vill jag till sist lyfta fram några reflexioner. Den första är att vi kan konstatera att trots avsaknaden av en enhetlig definition så kan ändå några saker lyftas fram som personalen i Huddinge kommun menade skiljde de flickor/kvinnor (främst med invandrarbakgrund) som levde med vad man menade var hedersrelaterat förtryck/våld jämfört med andra flickor/kvinnor (med främst svensk bakgrund). Personalen lyfte fram yttringar som kan placeras in längs med hela pilens sträckning i bilden av hedersrelaterat förtryck/våld som ett kontinuum. Det var ”flickor som slocknar”, som inte hade någon att anförtro sig åt, som var rädda för grupptricket. Flickor som inte fick ha en pojkvän, som hade pressen på sig att bevara sin oskuld fram till bröllopsdagen. Flickor som var kontrollerade, tvingades bära slöja, blev slagna, misshandlade, hade ångest och funderade på att begå självmord samt riskerade att bli bortgifta. Det var också flickor som utsattes för dödshot. En grupp flickor/kvinnor med invandrarbakgrund lever således med vad man skulle kunna kalla för hedersrelaterat förtryck/våld.

En andra reflexion är att avsaknaden av en enhetlig definition av hedersbegreppet får konsekvenser för det sociala arbetet. Det gäller förmågan att kunna identifiera målgruppen vilket i sin tur påverkar arbetet med att förebygga, motverka och bryta det hedersrelaterade förtrycket/våldet. Vi kan konstatera att alltsedan mordet på Fadime Sahindal har diskussionen om vad heder, hedersrelaterat förtryck och hedersmord är och hur man ska kunna motverka detta pågått i både media, i forskarvärlden och ute i det praktiska sociala arbetet. I de fokusintervjuer som genomförts med sex olika personalkategorier i Huddinge kommun blev det synligt att de personalgrupper eller individer som först och främst utgick ifrån sitt uppdrag och sitt mandat i mötet med den enskilda flickan/kvinnan, paradoxalt nog var de som också hade det lättast att urskilja skillnaderna mellan de flickor/kvinnor som var utsatta för hedersrelaterat förtryck/våld och de som hade andra typer av problematik. Detta påverkade i sin tur val av insats.

En tredje reflexion är att de personalgrupper/individer som la större vikt vid att definiera ut vad som är hedersrelaterat och inte hedersrelaterat i arbetet med (främst) flickor/kvinnor med (framför allt) invandrarbakgrund tenderade ofta att fastna i detta resonemang. Och eftersom en enhetlig definition saknas ersattes detta emellanåt av eget tyckande och man utgick ifrån egna personliga erfarenheter. Samtidigt kan vi konstatera att hedersbegreppet emellanåt verkar ha blivit till en stereotyp som medfört att många professionellt verksamma som kommer i kontakt med den här målgruppen inte ser de instrument man har till sitt förfogande och som man faktiskt har skyldighet att använda.

En fjärde reflexion är att vi utifrån genomgången av de aktuella definitionerna tillsammans med bilden av hedersrelaterat förtryck som ett kontinuum kan förstå att det kan-

ske är en omöjlig uppgift att någonsin kunna mejsla ut en enhetlig definition som kan bli allmänt vedertagen. Troligtvis beror det bland annat på att hedersrelaterat förtryck/våld berör sådana känsliga och kontroversiella områden som förtryck/våld inom familjen (oftast svårt att få syn på), det berör områden som handlar om kön och makt men också ämnen som kultur, religion, etnicitet och strukturell diskriminering. Det beror också på att innehållet i begreppet ser olika ut i olika kontexter och även förändras över tid.

En femte reflexion blir då att om vi lämnar försöken att kunna mejsla ut en definition av begreppet hedersrelaterat förtryck/våld och istället utgår från FN:s mänskliga rättigheter, från Kvinnokonventionen och Barnkonventionen men också påminner oss om vad den svenska lagstiftningen säger i bland annat skollagen, i föräldrabalken och i brottsbalken samtidigt som vi återgår till bilden av hedersrelaterat förtryck/våld som ett differentierat fenomen. Hur skulle arbetet för att förebygga, motverka och förhindra detta våld kunna se ut då? Hur skulle mödravården och barnavårdens arbete se ut? Hur skulle skolan kunna lägga upp sitt arbete så att de kan identifiera de elever som lever i familjer/miljöer med hedersrelaterat förtryck/våld och på så sätt vara en del av det förebyggande arbetet? Vad kan de frivilliga organisationerna göra?

En avslutande reflexion är att förutsättningen för en utveckling av arbetet med att förebygga, motverka och förhindra hedersrelaterat förtryck och våld är att personal som kommer i kontakt med den här målgruppen får möjlighet att skaffa sig kunskap om vad hedersrelaterat förtryck/våld är och hur det kan yttra sig. Erfarenheterna från Saraprojektet i Huddinge kommun visar att det inte räcker med en enskild satsning, utan att det krävs ett mer långsiktigt informationsarbete. I arbetet med Saraprojektet och sammanställningen av den här studien har det också blivit tydligt hur viktigt det är att personalen också ges möjlighet att reflektera över de punkter som jag tidigare tagit upp, nämligen vilket uppdrag och mandat man har utifrån sin profession. Vilka lagar och regelverk som styr arbetet i mötet med dessa flickor och deras familjer. Vilka instrument och verktyg man har till sitt förfogande och vilka är man skyldiga att använda. I vilken del av flickornas "våldsverklighet", det vill säga var någonstans längs med pilens sträckning man möter dem. Det som också blivit tydligt under det här arbetet är att speciellt socialsekreterarna behöver mycket stöd. Det är ett tungt ansvar att genomföra utredningar och eventuellt föreslå ett omhändertagande enligt LVU samtidigt som man vet att detta kan innebära att flickan mister kontakten med sin familj och hela sin släkt. Här behövs konkreta handlingsplaner för både utredning, omhändertagande och placering, men också beträffande den kanske viktigaste delen nämligen eftervården och uppföljningen. Vad händer med flickan/den unga kvinnan efter ett omhändertagande och en placering på ett skyddat boende? Hur ska hennes liv gestaltas i framtiden?

Slutligen vill jag påpeka att i regeringens stora satsning för att motverka hedersrelaterat våld har dessa flickor/kvinnor av olika aktörer kallats för "utsatta flickor i patriarkala familjer", "flickor i hederskulturer eller kyskhetskulturer". Andra benämningar har varit "Flickor och pojkar i starkt patriarkala familjer" eller "Ungdomar i hederskulturer". Dessa benämningar fyller en funktion på ett teoretiskt plan i och med att de pekar på en speciell problematik och skapar en möjlighet till kategorisering som underlättar ett samtal samtidigt har de emellanåt fungerat som en befästning av ett "vi och dom-tänkande" som skapar avstånd. När det gäller det praktiska sociala arbetet, i mötet med varje enskild flicka/kvinna och ungdom kan det dock inte nog understrykas, vilket också erfarenheterna från Sarapro-

jektet och arbetet med att sammanställa denna rapport visar, vikten av att utgå från den enskilda individen och hennes behov.

KÄLLFÖRTECKNING

- Barnkonventionen (1989). www.manskligarattigheter.gov.se
- Björktomta, S-B. (2005). *Unga kvinnor, frihet och beder – om socialt arbete och bedersrelaterat våld*. Sköndals arbetsrapportserie nr 37. Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
- Brottsbalken
- Cederlöf, S-B. (2003). *Att arbeta med patriarkala familjer – en verksamhetsöversikt*. Stockholm: KSL.
- Darvishpour, M. (2004). *Invandrarkvinnor som bryter mönstret. Hur maktförskjutningen inom iranska familjer i Sverige påverkar relationen?* Malmö: Liber.
- Eldén, Å. (2003). *Heder på liv och död – våldsamma berättelser om rykten, oskuld och beder*. Comprehensive Summaries of Uppsala Dissertations from the Faculty of Social Sciences 128.
- Eldén, Å. och Westerstrand, J. (2004). *Hederns försvarare. Den rättsliga hanteringen av ett bedersmord*. Kvinnovetenskaplig tidskrift nr 3.
- Eriksson, M. (2005). ”Det finns ingen speciell hederskultur.” Ur *Släkten är värst – Om bederskultur*. Artiklar från paraplyprojektet.se Stockholm: Equal, Paraplyprojektet.
- Essén, B. (2006). Slutrapport för projektet ”Alternativa strategier för flickor som riskerar att utsättas för bedersrelaterat våld”. Dept of Obstetrics and Gynaecology, University Hospital MAS, University of Lund. www.yss.nu/Kirurgihedersrelaterat.htm (2006-07-29)
- Europarådet (2005). Recommendation Rec 5 of the Committee of Ministers to member States on the protection of women against violence adopted on 30 April 2002 and Explanatory Memorandum. www.coe.int/T/E/Human_rights/
- FN:s mänskliga rättigheter (1948). www.manskligarattigheter.gov.se
- Föräldrabalken.
- Fredén, J. (2004). Hot bakom kvinnas självmord. *Dagens Nyheter* 2004-08-17. Nätupplagan.
- Hadders, S. (2006). *Projekt länsamverkan mot s.k. bedersrelaterat våld. April 2005-april 2006*. Regionförbundet Örebro län, rapport nr 2. Örebro: Regionförbundet.
- Hagqvist, A och Widinghoff, B. (2000) *Miljöterapi: igår, idag och i morgon*. Lund: Studentlitteratur.
- Hjertén, L. (2005). ”Det var jag som dödade pojkvännen.” Åklagaren: 17-åriga brodern tar på sig mordet. *Aftonbladet* 2005-11-22. Nätupplaga.
- <http://www.yelah.net/articles/reportage050812>
- Johnsson-Latham, G. (2005). *Patriarkalt våld som hot mot mänsklig säkerhet – en kartläggning av åtgärder mot patriarkalt våld och förtryck, särskilt i hederns namn, mot kvinnor och homo- och bisexuella och transpersoner*. Stockholm Regeringskansliet
- Josefsson, M. (2005). *Kartläggning av bedersrelaterat våld i Lunds kommun*. Lund: Rädda barnen.
- Justitiedepartementet (2006). *Regeringens insatser för ungdomar som riskerar att utsättas för bedersrelaterat våld och förtryck*. Faktablad JU 06.10. Maj. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Kakabaveh, A. (2006). *Kartläggning – av omfattningen av bedersrelaterat våld bland unga i Botkyrka kommun och personals behov av utveckling*. Tumba: Socialförvaltningen, Botkyrka kommun.
- Kamali, M. (2004). Media, experter och rasism. Ur *Debatten om bedersmord – feminism eller rasism*. Red. Larson, S. & Englund & Englund, C. Stockholm: svartvitts förlag Expo.
- Knutagård, H. och Nidsjö, E. (2004). *Hedersrelaterat våld på grund av sexuell läggning i Skåne län*. Länsstyrelsen i Skåne län: 24.

- Kvinnokonventionen (1979). *Konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor*. (CEDAW). www.kvinnokonventionen.se
- LST Skåne. (2002). *Utsatta flickor i patriarkala familjer - om behov av skyddat boende och andra insatser*. Länsstyrelsen i Skåne län: ISSN 1402-3393.
- LST Stockholm. (2002). *Rätten till sitt eget liv*. Länsstyrelsen i Stockholm, Rapport 2002:13
- LVU (1990). *Lagen (1990:52) om särskilda bestämmelser om vård av unga*.
- Länsstyrelsen i Stockholms län (2004). *Nationell rapport om skyddat boende m m*. Rapport nr 16.
- Länsstyrelsen i Stockholm. (2005). *Resursteam mot hedersrelaterat våld – stöd till myndigheternas insatser för utsatta ungdomar*. Länsstyrelsen i Stockholms län.
- Länsstyrelsen i Stockholms län (2005) *18 projekt till stöd för flickor och unga kvinnor – som riskerar att utsättas för så kallat hedersrelaterat våld 2003-2004*.
- Länsstyrelsen i Östergötland (2006). www.e.lst.se/e/hedersfortryck
- Nehlin, C. (2002). *Flickor i starkt patriarkala familjer i Uppsala*. Invandrarnämnden i Uppsala kommun. www.c.lst.se
- Regeringskansliet. (2006). *Regeringen fortsätter satsningen mot hedersrelaterat våld och förtryck*. Pressmeddelande 1 juni 2006, www.regeringen.se
- de los Reyes, P. (2003). *Patriarkala enklaver eller ingenmansland? Våld, hot och kontroll mot unga kvinnor i Sverige*. Norrköping: Integrationsverket.
- Sandberg, D. (2006). *Hedersvåld – insatser i Uppsala län 2005-2006*. Länsstyrelsens meddelandeserie nr 15. Uppsala: Länsstyrelsen.
- Schlytter, A. (2004). *Rätten att själv få välja*. Lund: Studentlitteratur.
- Sjöblom, Y. (2002). *På väg ut – när ungdomar rymmer och kastas ut hemifrån – ur socialtjänstens perspektiv*. Rapport i socialt arbete nr 103-2002. Stockholms universitet, institutionen för socialt arbete.
- Socialstyrelsen (2005) *Nationellt konsultativt stöd för socialtjänst och andra verksamheter i arbetet mot hedersrelaterat våld*. Artikel nr. 2005-131-14. Socialstyrelsen och Länsstyrelsen: www.socialstyrelsen.se
- Synnovate Temo. (2006). *Socialsekreterares arbetsituation våren 2006*. Akademikerförbundet SSR, T - 112657.
- Stridsberg, S. (2002). *Patriarkatet och patriarkatet*. Bang. Nr 2/3 s. 18-22.
- UNFPA (2000). *Könsdiskriminering måste upphöra. Ett brådskande ärende i arbete för mänskliga rättigheter och utveckling*. Rapport från FN: s befolkningsfonds årsrapport The State of World Population 2000. <http://www.un.dk/swedish/unfpa-2000.htm>.
- Wahldén, C. (2005). *Tre år efter Fadimes död – flera flickor försvunna*. *Svenska Dagbladet* 2005-01-22.
- Wibeck, V. (2000). *Fokusgrupper – om fokuserande gruppintervjuer som undersökningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.
- Wikan, U. (2003). *En fråga om heder*. Stockholm: Ordfront förlag.
- Västra Götaland. (2002). *Ett eget liv?* Länsstyrelsen i västra Götaland 2002-40.
- Äktenskapsbalken.
- Östberg, M. (2005). *Jag är min egen person – Utvärdering av Kvinnors nätverks tjejprojekt 2001-2004*. Stockholm: Arvsfondsdelegationen
- Österberg, E. (2005). *Heder, hat och förtvivlan*. Ur Johansson, K. (red). *Hedersmord – Tusen år av hederskulturer*. Lagerbringsbiblioteket. Lund: Historiska Media. Bilaga 1

BILAGA 1

Intervjuguide för personal som möter flickor/kvinnor som utsätts för hedersrelaterat våld.

- Utbildning, Yrke, antal arbetsår, nuvarande arbetsplats och funktion?
- Hur många flickor/kvinnor har du haft kontakt med totalt?
- Hur många har du kontakt med idag?
- Vad har varit anledningen till att du fått kontakt med flickan/kvinnan? Hur/på vilket sätt har du fått kontakt?
- Hur, på vilket sätt har du fått kännedom om att det handlar om hedersproblematik?
- Beskriv hur ett första möte har se ut, i ett speciellt fall.
- Beskriv hur samtalsserien utvecklade sig.
- Hur gick du vidare efter det första mötet?
- Stötte du på några svårigheter? I så fall – beskriv dem.
- Vilken hjälp hade du tillgång till? Hur fungerade den?
- På ett mer generellt plan. Kan du beskriva hur det första mötet brukar se ut.
- Hur går du vidare, hur utvecklar du samtalsserien?
- Har du stött på några svårigheter? I så fall, beskriv vilka.
- Vilken hjälp har du haft att tillgå? Hur har den fungerat?
- Har du gjort någon anmälan till socialtjänsten pga av misstankar om att flickan/kvinnan du träffar riskerar/är utsatt för hedersrelaterat våld?
- Vad blev resultatet, om du känner till det?
- Om du inte vet hur det gick för flickan, vad är anledningen till det?
- Vad har du saknat i ditt arbete med flickan/kvinnan?
- Hur har kontakten/erna avslutats?
- Vad önskar du för form av samverkan, samarbete? Med vem? Hur?
- Vad ska samarbetet/samverkan leda till?

BILAGA 2

Saraprojektet

I januari 2002 fick kommunstyrelseförvaltningen i Huddinge i uppdrag av kommunstyrelsens ordförande att se över kommunens arbete med kvinnor som utsätts för våld av närstående. Resultatet blev handlingsprogrammet ”Mot våld i nära relationer” bestående av tre handlingsplaner, en för kvinnor som utsätts för våld, en för flickor i patriarkala familjer och en tredje för barn som bevittnat och/eller utsätts för våld. Handlingsplanerna antogs av socialnämnden i mars 2003 och ska vara ett verktyg i första hand för socialsekreterare som i sitt arbete möter människor som utsätts för våld i nära relationer. I en ansökan i september 2003 till Länsstyrelsen påpekade dock Huddinge kommun att det är få flickor som behöver skyddat boende och att kommunen därför ville satsa på information, utbildning och verk samma metoder. I ansökan angav kommunen att flickor som lever i familjer med hedersstrukturer söker sig i stor utsträckning till ungdomsmottagningen där de kan få rådgivning av kuratorer utan att bli registrerade inom socialtjänsten. Ungdomsmottagningen samorganiserar tillsammans med landstinget som ansvarar för barnmorskor och läkare och tar emot ungdomar upp till 23 år.

Hösten 2004 startade Huddinge kommun, ett projekt kallat ”Saraprojektet”³⁵ (se bilden nästa sida). Projektet utgår från ungdomsmottagningen och är en fortsättning och en fördjupning av det arbete som påbörjades i och med handlingsprogrammet ”Våld i nära relationer”. Syftet med Saraprojektet är att få fram kunskap som kan ligga till grund för utvecklandet av strategier och verk samma metoder i det förebyggande arbetet mot hedersrelaterat förtryck/våld. När Saraprojektet startade fanns det en föreställning på ledningsnivå om att kommunens personal inom socialtjänsten nu hade kunskap och beredskap för att kunna ta emot flickor och kvinnor som utsätts för hedersrelaterat våld. Men det visade sig snart att denna kunskap på flera håll var bristfällig. I projektets inledningsskede, under vintern 2004/05 hade jag flera samtal med bland andra socialsekreterare, skolkuratorer, skolsköterskor samt kuratorer och barnmorskor på ungdomsmottagningen. Det framkom då att flera av dem som har kontakt med målgruppen fortfarande saknade tillräckligt med kunskap om vad hedersrelaterat förtryck/våld är samt att de olika personalgrupperna möter flickor/unga kvinnor från invandrade familjer som utsätts för olika typer av förtryck och våld, men där talet om heder och ett större nätverk saknats.

³⁵ Sara är ett kvinnonamn som finns i flera olika kulturer, språkgrupper och inom fler religioner. Det betyder *härskare, furstinna* och symboliserar Saraprojektets syfte; att flickor/kvinnor ska bli härskare (få bestämma) över sina egna kroppar och sina egna liv.

Sara-projektet

Huddinge kommun 2004- 2007

Projektår 1
Finansieras av Storstadssatsningen, Länsstyrelsen i Stockholm
Aug -04 till maj-05 (50%)

Bygga nätverk av professionella

Kartläggning, Intervju
Nyckelpersoner, Pilotintervjuer
Med flickor

Info.arbete
Konferens
Utbildningar

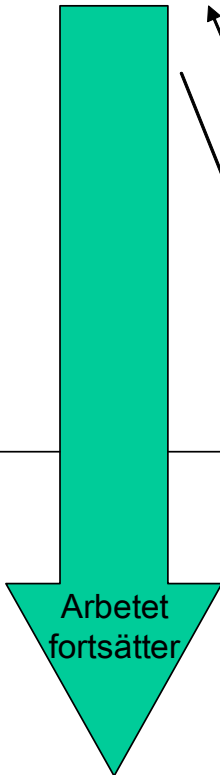
Projekt år 2
Finansieras av Länsstyrelsen i Stockholm och FoU Södertörn
juli-05 till feb-06 (50%)

FLICKORNA
djupintervjuer

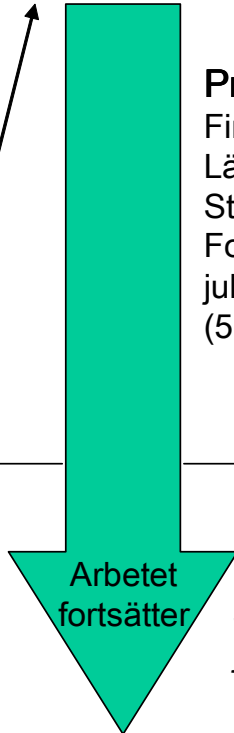
Behov

Arbetsgrupp från IFO
för strategi- och metodutveckling

Projektår 3
Finansieras av Länsstyrelsen i Stockholm
juni-06 till juni 07 (50%)

Aktiviteter utifrån flickornas behov

Björktomta 2004

BILAGA 3

LÄNSSTYRELSEN
I STOCKHOLMS LÄN

Datum
006-06-20

Socialavdelningen
Maria-Pilar Reyes
08-785 4302

Kompetensutvecklingsprojekt i samverkan

Projektens namn

Professionellas möten med utsatta flickor och unga kvinnor

Samverkansparter

Länsstyrelsen i Stockholms län, Ersta Sköndals Högskola, Huddinge Kommun

Bakgrund

Länsstyrelsen i Sthlm har under tre år i rad beviljat medel till Huddinge kommun för ett projekt om förebyggande arbete mot så kallat hedersrelaterat våld (SARA projektet). SARA-projektet omfattar samtliga aktörer som kan komma i kontakt med utsatta ungdomar längst en ”vårdkedja”. Ett delmål är att få ökad kunskap om utsatta ungdomar, ett annat att identifiera vad var och en av dessa aktörer kan och bör göra längst ett kontinuum, samt vad som var och en behöver för att kunna göra det. SARA projektets övergripande mål är att finna och definiera strategier för ett effektivt förebyggande arbete och identifiera och synliggöra möjligheter till effektivare samverkan, inom Huddinge kommun. Projektledare har varit doktorand Siv-Britt Björktomta.

Som en del i projektet har intervjuer genomförts med sex olika personalkategorier (kuratorer på ungdomsmottagningen, barnmorskor på ungdomsmottagningen, socialsekreterare/familjestödare, socialsekreterare på socialjouren, skolkuratorer, handläggare på introduktionsenheten för nyanlända). Intervjuerna har syftat till att fånga och beskriva personalens möte med utsatta barn/ungdomar och familjer samt identifiera de svårigheter respektive främjande faktorer som påverkar dessa möten. Från början var intervjuerna tänkta som en del i SARA-projektet. Efterhand har det uppmärksammas från flera håll – bland annat i samtal med Socialstyrelsen – att materialet har ett unikt, nationellt värde. Det borde därför bearbetas och lyftas upp i en egen, separat rapport.

Det empiriska materialet är samlat och en grov bearbetning är gjort. Det som fattas är resurser och arbetstid för att ge det empiriska materialet en teoretisk förankring, göra en ordentlig metodbeskrivning samt en genomarbetad analys och slutdiskussion. Dessutom behöver rapporten genomgå en kritisk granskning av en forskargrupp för att säkerställa den vetenskapliga kvalitén, språkgranskas, korrekturläses och därefter publiceras och spridas.

Efter tre års arbete mot hedersrelaterat våld är länsstyrelsens erfarenhet att det finns ett tydligt behov av studier som har en bra vetenskaplig kvalitet. Det är fortfarande så att personliga, godtyckliga tolkningar och uppfattningar finns i omlopp och fyller tomrummet i de frågor som det finns för få vetenskapliga studier om. Allt för ofta sprids dessa personliga och godtyckliga uppfattningar ut som allmängiltiga sanningar och används som grund för planering av insatser och ställningstaganden på lokal nivå. Detta är till nackdel för arbetet mot hedersrelaterat våld.

Pga. det inte finns resurser för att bearbeta det insamlade materialet och producera ett separat rapport inom ramen för SARA Projektet har Länsstyrelsen beslutat att göra produktionen av rapporten till ett eget projekt som genomförts i samverkan med Huddinge kommun och med Ersta Sköndal högskola. Parterna har ingått ett muntligt samverkansavtal vid ett första samverkansmöte den 13 juni 2006. Avtalet kommer att skrivas ner och undertecknas efter sommaren.

Projektets mål och syfte

Projektets mål är att sammanställa och bearbeta intervjuerna i en vetenskaplig rapport som sprider kunskap om hur olika möten med flickor/kvinnor utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck kan se ut, beroende på vilken profession och vilken arbetsplats man har.

Syftet är att öka yrkesutövares och beslutsfattares förståelse och insikt om hinder respektive möjligheter att ge utsatta flickor/ungdomar/kvinnor adekvat stöd inom ramen för varje profession och utifrån yrkesutövarnas arbetsförutsättningar. Därefter kan en reflektion och en dialog stimuleras bland yrkesgrupper, personalgrupper och beslutsfattare i landets kommuner om hur man kan förbättra insatserna och konkreta planer för det komma till stånd.

Projektets målgrupp

Praktiker inom myndigheter och frivilligorganisationer, men också personer inom arbetsledande funktioner inom stat, kommun och landsting. Rapporten är även av värde för dem som arbetar och studerar inom den akademiska sfären.

Genomförande

1) Det empiriskt insamlat materialet ges en teoretisk förankring, och kompletteras med en ordentlig metodbeskrivning samt en genomarbetad analys och slutdiskussion. Därefter underställs rapporten en kritisk granskning av en forskargrupp för att säkerställa den vetenskapliga kvalitén och en granskning av en liten referensgrupp av praktiker inom Huddinge kommun. Slutligen genomförs språkgranskning och korrekturläsning.

2) Den färdiga rapporten publiceras och sprids dels genom utskick till relevanta mottagare, dels genom ett antal spridningsaktiviteter som planeras och genomförs i samverkan mellan Länsstyrelsen i Stockholm, Huddinge kommun och Sköndalsinstitutets vid Ersta Sköndal högskola.

Tidplan

Färdigställande av rapport	1 juli – 31 september, 2006.
Layout och tryckning	oktober 2006
Spridningsaktiviteter	november 2006 –december 2007

Projektets personal

Parterna har enats om att ge i uppdrag till doktorand Siv-Britt Björktomta att sammanställa rapporten. Siv-Britt Björktomta har redan tidigare publicerat vetenskapliga rapporter inom ämnet och är nu beredd att satsa en del av sin tid för att göra detta arbete. Hon får stöd av sin arbetsgivare Huddinge kommun som beviljar henne tjänstledighet i 2, 5 månad för att koncentrera sig i färdigställandet av rapporten, och av Sköndalsinstitutets forskningsavdelning vid Ersta - Sköndal högskola där hon bedriver utvecklingsarbete.

Övrig personal

1) projektets styrgrupp, enligt överenskommelsen mellan parterna, 2) forskargrupp på Sköndalsinstitutet som gör den vetenskapliga granskningen samt 3) referensgrupp av praktiker i Huddinge kommun 4) projektledare.

Projektledare

Maria-Pilar Reyes, samordnare för insatser mot hedersrelaterat våld, Länsstyrelsen i Stockholm.

Styrgrupp

AnnMarie Danon , socialdirektör Länsstyrelsen i Stockholms län

Lars Svedberg, professor Ersta Sköndals högskola

Kristina Bergström, enhetschef, Huddinge kommun

Projektansvariga

Samtliga samverkansparters enligt ingånget avtal, med Länsstyrelsen i Stockholm som samordnare.

Uppföljning och utvärdering

Projektet kommer att följas upp genom ett par avstämningsmöten mellan projektledaren, uppdragstagaren Siv-Britt Björktomta och styrgruppen.

Utvärderingen kommer att ske genom att styrgruppen granskar om projektets uppsatta mål har uppnåtts, dvs. att en rapport med vetenskaplig bra kvalitet är klar och spridningsaktiviteter enligt projektplanen har genomförts.

PUBLIKATIONER FRÅN FORSKNINGSAVDELNINGEN

Skriftserie

1. Bergmark Åke (1994). Från bidrag till ersättning? – om kommunernas stöd till de frivilliga organisationerna inom den sociala sektorn.
2. Jeppsson Grassman Eva (1994). Third Age Volunteering in Sweden.
3. Nordfeldt Marie (1994). Frivilliga organisationers insatser för hemlösa.
4. Lundström Tommy och Wijkström Filip (1995). Från röst till service? – den svenska ideella sektorn i förändring.
5. Johansson Göran (1997). Möta hiv, möta sig själv – en studie av arbetet vid Stiftelsen Noaks Ark-Röda korset.
6. Stål Rolf (1997). De mest utsatta – om människors kapacitet och behov av socialt stöd.
7. Johansson Göran (1997). För mycke jag, för lite Jesus – LP-stiftelsens vård av missbrukare sedd ur ett socialantropologiskt perspektiv.
8. Jeppsson Grassman Eva (1997). För andra och för mig – det frivilliga arbetets innebörder.
9. Karlsson Magnus (1997). Självhjälpsgrupper i Sverige – en introduktion.
10. Lundström Tommy (1997). Barnvårdsorganisationer vid två sekelskiften – frivilligt barnvårdsarbete förr och nu.
11. Johansson Göran (1998). Det lilla extra – om frivilligcentralen i Tyresö.
12. Johansson Göran (1998). Saligare att ge – om givandets problem – ett missionsexempel.
13. Forssell Emilia (1999). Äldres död – anhöriga och personal berättar.
14. Karlsson Magnus (2000). Delade erfarenheter – om självhjälpsgrupper i Sverige.
15. Johansson Göran (2001). Varför hade Moses en syster? Antropologiska aspekter på berättelser och föreskrifter ur moseböckerna.
16. Johansson Göran (2001). Välsignelse eller förbannelse? Om koka och kokabruk.
17. Jeppsson Grassman Eva (2001). Medmänniska och anhängig. En studie av informella hjälpinsatser.
18. Meeuwisse Anna (2001). Ett högriskprojekt. Om missbrukarhabilitering på Basta Arbetskooperativ.
19. Hansson Jan-Håkan och Wijkström Filip (2001). Civilt samhälle, social ekonomi eller nonprofit? Fallet Basta Arbetskooperativ. Slutrapport från ett forskningsprojekt.
20. Engel Charlotte (2002). För en ny tid? Förskjutning eller förnyelse - en inventering av diakonins dilemma.
21. Johansson Göran (2003). Att räcka varandra handen. Mångsidig, entydig, kontinuerlig - narkotikaprevention i norra Örebro län.
22. Lundström Tommy (2004). Teorier om frivilligt socialt arbete. En diskussion om forskningens läge och organisationernas framtid.
23. Blenberger Erik, Habermann Ulla och Jeppsson Grassmann Eva (2004). Genus och civilt samhälle.

24. Karlsson Magnus, Borkman Thomasina, Munn-Giddings Carol och Smith Lesley (2005). Self-help Organizations for Mental Health - a Cross-National Study.
25. Johansson Göran (2005). Särilaregnet. Fragment och bilder från Betania - pingstförsamling i och ur tiden.
26. Engel Charlotte (2006). Svenska kyrkans sociala arbete - för vem och varför? En religionssociologisk studie av ett diakonalt dilemma.

Arbetsrapportserie

1. Granath Kristina (1997). "Det var så mycket jag inte förstod..." – en intervjuundersökning med vuxna barn till psykiskt sjuka föräldrar.
2. Boklund Ann (1997). Paraply för social frivillighet? – granskning av Forum för frivilligt socialt arbete de tre första verksamhetsåren.
3. Hansson Jan-Håkan och Wijkström Filip (1997). Basta – beskrivning och analys av ett arbetskooperativ.
4. Olby Britta (1997). "Gör sjukhuskyrkan någon nytta?" – en studie av attityder till sjukhuskyrkan.
5. Forssell Emilia (1998). Vilka är förlorarna? – om utsatta grupper i välfärden på 1990-talet.
6. Forssell Emilia (1998). Anhörigas organisering – en studie av två anhörigföreningar.
7. Trygged Sven (1998). Making Work Work.
8. Jess Kari (1998). Kvalitet för brukare – frivilligt socialt arbete ur ett brukarperspektiv.
9. Amnå Erik, Lundström Tommy och Svedberg Lars (2000). Three Essays on Volunteerism and Voluntary Organisations.
10. Olsson Lars-Erik (1998). Givande och tagande – interaktion mellan frivilliga organisationer och kommuner.
11. Meeuwisse Anna (1999). Debatten om välfärdsstaten och det civila samhället.
12. Olsson Lars-Erik (2000). På olika villkor – samverkan mellan kommun och frivillig organisation.
13. Karlsson Magnus (2000). Bara en alkoholist kan förstå en alkoholist – deltagare i självhjälpsgrupper berättar.
14. Holmberg Carin (2000). Aspekter av kvinnosynen i missbruksbehandling – empiriska exempel och teoretiska funderingar.
15. Hansson Jan-Håkan, Jegermalm Magnus och Whitaker Anna (2000). Att ge och ta emot hjälp. Anhöriginsatser för äldre och anhörigstöd – en kunskapsöversikt.
16. Trygged Sven (2000). Från fristuga till friskola – ett föräldrakooperativ i förändring.
17. Jegermalm Magnus och Whitaker Anna (2000). Upptäckten av anhöriga? – kommuners och frivilliga organisationers stöd till äldres anhöriga i Stockholms län.
18. Forssell Emilia (2000). Anhörig till äldre invandrare – en fallstudie av anhöriga till äldre utomeuropeiska invandrare utan offentlig äldreomsorg.
19. Orsholm Ingrid (2001). Anhörigskapets variationer – Åtta berättelser från hjälpgivare i olika miljöer.
20. Jess Kari (2001). Effektivitet, brukarmedverkan och kommunala bidrag – en utvärdering av mål, resurser, insatser och brukarkommunikation inom sociala frivilligorganisationer i Stockholm.
21. Bender Christine och Holmberg Carin (2001). När alla sköter sitt... – Hur ser stöd och hjälp ut till miss-handlade kvinnor i kommuner utan kvinnojour?
22. Olby Britta (2001). Väntjänst och välfärd – ett brukarperspektiv.
23. Orsholm Ingrid (2002). Anhörigengagemang – Två studier på Gotland.
24. Bodin Magnus (2002). Församlingar ger ekonomiskt bistånd – ett uttryck för diakoni i Stockholms stad.

25. Jegermalm Magnus (2002). Anhörigstöd – en uppföljningsstudie av kommuners och frivilligorganisationers stöd till äldres anhöriga.
26. Orsholm Ingrid (2002). Mellan hem och institution – Flexibel avlösning för anhöriga till demenssjuka.
27. Whitaker Anna (2002). Att dela den gamlas sista tid – En studie av anhöriga på sjukhem.
28. Forssell Emilia (2002). Anhöriga till äldre invandrare med offentlig äldreomsorg. En fallstudie.
29. Nordqvist Ola (2004). Ersta Vändpunktens vuxenprogram – En studie av deltagarnas värderingar och upplevelser.
30. Engel Charlotte (2003). Fri eller förankrad? En empirisk studie av volontärverksamhet och ideella insatser inom Stiftelsen Stora Sköndal.
31. Engel Charlotte (2003). Volontärer – för vem och för vad? Kritisk granskning av en verksamhet inom Stiftelsen Stora Sköndal.
32. Christiansson Elisabeth (2003). ”Först och framför allt själen”. Diakonins tankevärld omkring år 1850.
33. Börjeson Martin (2004). ”Vi vet inte vilka metoder vi ska använda” - Om relationen mellan kunskap och praktik i Stockholms kommuns sociala arbete med hemlöshetsfrågor 1965-2000.
34. Alwall Jonas (red.) (2004). Vågar till kvalitetsutveckling inom socionomutbildningen. Rapport från ett pedagogiskt utvecklingsprojekt.
35. Börjeson Martin (2005). Med kunskap som grund? Om relationen mellan kunskap och praktik i fyra kommuners sociala arbete med hemlöshetsfrågor. Elektroniskt utgiven på vår hemsida <http://www.esh.se>
36. Jegermalm Magnus och Sundh Kenneth (2005). Social mobilisering i frivillig regi. En studie av Svenska Röda Korsets arbete med lokala utsatthets- och kapacitetsstudier.
37. Björktomta Siv-Britt (2005). Unga kvinnor, frihet och heder - om socialt arbete och hedersrelaterat våld.
38. Grosse Julia (2005). Nonprofitorganisationer inom vård och omsorg. En explorativ genomgång av kunskapsläget i Sverige, Kanada och Storbritannien. Elektroniskt utgiven på vår hemsida <http://www.esh.se>
39. Olsson Lars-Erik, Jeppsson Grassman Eva och Svedberg Lars (2007). Medborgarnas insatser och engagemang i civilsamhället - några grundläggande uppgifter från en ny befolkningsstudie. Elektronisk utgivning på vår hemsida <http://www.esh.se>
40. Vamstad Johan (2006). A literary overview of the Swedish civil society research. Elektronisk utgivning på vår hemsida <http://www.esh.se>
41. Hammare Ulf (2006). Pappor som brukade. Om en gruppverksamhet vid Ersta Vändpunkten. Elektronisk utgivning på vår hemsida <http://www.esh.se>
42. Kassman Anders (2006). Inte bara uteliggare - Sökande och avslutade klienter vid Enhten för hemlösa i Stockholm. Elektronisk utgivning på vår hemsida <http://www.esh.se>
43. Grosse Julia (2006). Volontärprogram riktade till ungdomar. En introduktion till ett nygammalt fenomen. Elektronisk utgivning på vår hemsida <http://www.esh.se>
44. Börjeson Bengt (under utgivning). Barnhem 4 i Pavlovsk – ett projekt för att utveckla en alternativ barnomsorg till institutionsvården för utvecklingsstörda. Elektronisk utgivning på vår hemsida <http://www.esh.se>
45. Nordfeldt Marie (2007). Hemlösa barnfamiljer i Hässelby-Vällingby - utvärdering av projektet Steget före. Elektronisk utgivning på vår hemsida <http://www.esh.se>
46. Habermann Ulla (under utgivning). Kvinnor på toppen - om kvinnor, idrott och ledarskap. Elektronisk utgivning på vår hemsida <http://www.esh.se>
47. Grosse Julia (2007). Rädda barnen – en organisation i förändring. Elektronisk utgivning på vår hemsida <http://www.esh.se>
48. Björktomta Siv-Britt (2007). Personalens möten med utsatta flickor - arbete mot hedersrelaterat våld. Elektronisk utgivning på vår hemsida <http://www.esh.se>

49. Grosse, Julia (under utgivning). Forskning om social tillit i Norden. Kunskapsöversikt och analys. Elektronisk utgivning på vår hemsida <http://www.esh.se>

Särtrycksserie

1. Lundström Tommy (1995). *Frivilligt socialt arbete under omprövning*. I Socialvetenskaplig Tidskrift, årgång 2, nr 1.
2. Lundström Tommy (1995). *Staten och det frivilliga sociala arbetet i Sverige*. I Kurt Klaudi Klausen & Per Selle (red.) Frivillig organisering i Norden. Oslo: Tano.
3. Jeppsson Grassman Eva och Svedberg Lars (1995). *Frivilligt socialt arbete i Sverige – både mer och mindre*. I Erik Amnå (red.) Medmänsklighet att hyra? Åtta forskare om ideell verksamhet. Örebro: Libris.
4. Svedberg Lars (1996). *Frivillighet som ideologiskt slagtrå och faktisk verksamhet*. I Ojämlighet från vaggan till graven – på väg in i 2/3-samhället. FKF Fakta.
5. Lundström Tommy (1996). *The State and Voluntary Social Work in Sweden*. I Voluntas, årgång 7, nr 2.
6. Jeppsson Grassman Eva och Svedberg Lars (1996). *Voluntary Action in a Scandinavian Welfare Context: the Case of Sweden*. I Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly, årgång 25, nr 4.
7. Lundström Tommy och Svedberg Lars (1998). *Svensk frivillighet i internationell behysning – en inledning*. I Socialvetenskaplig Tidskrift, årgång 5, nr 2-3.
8. Jeppsson Grassman Eva och Svedberg Lars (1999). *Medborgarskapets gestaltningar – insatser i och utanför föreningslivet*. I Erik Amnå (red.) SOU 1999:84. Civilsamhället. Demokratiutredningens forskarvolym nr. 8.
9. Svedberg Lars (2001). *Spelar ideella och informella insatser någon roll för svensk välfärd?* I Marta Szebehely (red.) SOU 2001:52. Valfärdstjänster i omvandling. Forskarantologi från Kommittén Valfärdsbokslut.
10. Lundström Tommy och Svedberg Lars (2003). *The Voluntary Sector in a Social Democratic Welfare State - The Case of Sweden*. I Journal of Social Policy, årgång 32, nr 2.
11. Svedberg Lars och Vamstad Johan (2006). *The civil society and the provision of welfare – ideological visions and social realities*. I Aila-Leena Matthies (red.) Nordic civic society organizations and future of welfare services – A model Europe? Köpenhamn: Nordiska ministerrådet.

Metodbokserie

1. Norlin Lena och Olsson Lars-Erik (2000). Partner sökes – Samverkan mellan kommuner och frivilliga organisationer.
2. Sjöberg Malena (red.) (2001). Men hur mår Du själv? – Om stöd till dem som vårdar anhöriga.
3. Engel Charlotte (2003). Se det som är. Diakonal inventering i brytningstid.
4. Karlsson Magnus (2007). Vänskap och arbete? En dokumentation och utvärdering av Fountain House i Stockholm.

Övriga publikationer i urval

SOU 1993:82. *Frivilligt socialt arbete i Sverige. Kartläggning och kunskapsöversikt*. Svedberg Lars, Blennberger Erik, Isaksson Kerstin, Jeppsson Grassman Eva, Qvarsell Roger.

Svedberg Lars (1995). *Marginalitet. Ett socialt dilemma*. Lund: Studentlitteratur.

Blennberger Erik och Svedberg Lars (1996). Frivilligt socialt arbete i Sverige - en översikt. I *Frivilligt välfärdsarbete och offentlig ansvar*. Göteborg: NOPUS.

Gunnarsson Evy (1996). *Forum 50+ - en organisation i tiden*. Stockholm: Svenska kommunförbundet.

Svedberg Lars (1996). Introduktion till svensk frivillighet - ideologi och verksamhet. I *Tro och tanke*. Svenska Kyrkans forskningsråd 1996:7.

- Lundström Tommy och Wijkström Filip (1997). Defining the Nonprofit Sector: Sweden. I Salomon M Lester och Anheier K Helmut (ed). *Defining the Nonprofit Sector. A Cross-national analysis*. Manchester: Manchester University Press.
- Lundström Tommy och Wijkström Filip (1997). *The Nonprofit Sector in Sweden*. Manchester: Manchester University Press.
- Holmberg Carin och Bender Christine (1998). *Våld mot kvinnor – män i kris*. SoS-rapport 1998:6. Stockholm: Fritzes förlag.
- Johansson Göran (1998). *Måttligt eller meningsfullt*. Stockholm: Folkhälsoinstitutet.
- Svedberg Lars (1998). *Marginella positioner – kritisk granskning av begrepp, teori och empiri*. Stockholm: Epidemiologiskt centrum.
- Blennberger Erik (1999). Etiska problem i missbrukarvården. I *Alkohol och narkotika – politik, vård och dilemman*. Stockholm: Socialvetenskapliga forskningsrådet (SFR).
- Blennberger Erik, Hansson Mats J., Stål Rolf (1999). *Diakoni – teologi, ideologi, praxis*. Tro & Tanke 1999:2. Uppsala: Svenska kyrkans forskningsråd.
- Whitaker Anna (1999). *I livets slutskede: Frivilligsamverkan i vården*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Johansson Göran (2000). *Tvång och tillit. LVM-vård som kulturell ingenjörskonst – exemplet Hornö*. Stockholm: Statens institutionsstyrelses forskningsråd.
- Svedberg Lars och Jeppsson Grassman Eva (2001). Frivilliga insatser i svensk välfärd – med utblickar mot de nordiska grannländerna. I Bjarne Ibsen och Lars Skov Henriksen (red.): *Antologi om frivilligt arbejde*. Odense: Odense universitetsforlag.
- Hammare Ulf och Lundström Tommy (2001). *Socialt inriktade barn- och ungdomsorganisationer. En kunskapsöversikt*. Socialstyrelsen.
- Jegermalm Magnus (2002). Direct and Indirect Support for Carers. Patterns of Support for Informal Caregivers to Elderly People in Sweden. I *Journal of Gerontological Social Work*, volym 38, nr 4, sid. 67-84.
- Jeppsson Grassman Eva och Svedberg Lars (2002). Frivilligt socialt arbete i Sverige. Betydelsefullt men löser inte välfärdens dilemma. I *Socionomen* nr 4, sid.1-5.
- Johansson Göran (2002). *Bete sig normalt – positioner, perspektiv och problem i den vuxna familjehemsvården*. Statens institutionsstyrelses forskningsråd.
- Karlsson Magnus, Jeppsson Grassman Eva och Hansson Jan-Håkan (2002). Self-help Groups in the Welfare State: Treatment Program or Voluntary Action? I *Nonprofit Management and Leadership*, volym 13, nr 2, sid. 155-167.
- Nordfeldt Marie och Söderholm Johan (2002). *Frivilligorganisationer som uppdragstagare. Vad betyder det för brukarna?* Socialstyrelsen.
- Blennberger Erik (2003). Etik för politik – med äldrepolitik som exempel. I *SOU 2003:91, bil A. Äldrepolitik för framtiden*.
- Cederlöf Siv-Britt(2003). *Att arbeta med patriarkala familjer*. Kommunförbundet Stockholms län.
- Hammare Ulf och Stenbacka Susan (2003). *Socialt inriktade organisationer som arbetar mot missbruk - vilka är de, vad gör de och vad vet forskarna?* Stockholm: Socialstyrelsen.
- Holmberg Carin och Bender Christine (2003). *"Det är något speciellt i den här frågan" – Om det lokalpolitiska samtalet om mäns våld mot kvinnor*. Umeå: Brottsoffermyndigheten.
- Jeppsson Grassmann Eva (red.) (2003). *Anhöringskapets uttrycksformer*. Lund: Studentlitteratur.
- Svedberg Lars (2003). Att vara sårbar och få en marginell ställning. I Eva Jeppsson Grassman m fl *Att drabbas och att forma sitt liv*. Lund: Studentlitteratur.
- Svedberg Lars och Jeppsson Grassman Eva (2003). Frivilligt socialt arbete i Sverige. Vad vet vi efter 10 års forskning. I *Jubileumsskrift 2003, Forum för frivilligt socialt arbete*.

- Börjeson Bengt (2004). *Att skapa starka forskningsmiljöer - diskussion och förslag beträffande organisering och inriktning av forskningen vid Hum/Sam fakulteten vid Växjö universitet*. Växjö: Växjö universitet.
- Börjeson Bengt (2004). Från Skås försök. En diskussion om relationen kunskap och social praktik. I: *Perspektiv på kunskapsutveckling inom socialtjänsten*. Socialstyrelsen.
- Börjeson Bengt (2004). A Breakthrough for a New Way of Thinking and Acting - the Development of Child Welfare and Childcare in the Republic of Belarus. I Sven Trygged (red): *Orphaned Children in Belarus*. Institutionen för socialt arbete, Stockholms Universitet.
- Börjeson Bengt (2004). Freud och Sartre. Steg på väg mot tystnaden. I: Staffan Selander(red): *Text och tolkning*. Göteborg: Daidalos förlag.
- Börjeson Bengt (2004). Skolan i samhället – om strukturer av social exkludering I: *För oss tillsammans - Om utbildning och utvecklingsstörning* (SOU 2004:98).
- Hammare Ulf (2004). *Kompetens i de sociala professionerna - en pilotstudie*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Holmberg Carin och Enander Viveka (2004). *Varför går hon?- Om våldsutsatta kvinnors uppbrottsprocesser*. Ystad: Kabusa Böcker.
- Jegermalm Magnus (2004). Informal care and support for carers in Sweden: patterns of service receipt among informal caregivers and care recipients. I *European Journal of Social Work*. Volym 7, nr 1, sid. 7-24.
- Karlsson Magnus (2004). Rehabiliterings- och självhjälpinsatser för och av personer med psykisk sjukdom – En kvalitativ studie av Fountain House i Stockholm. I *Socialmedicinsk tidskrift*, nr 4, sid. 370-379.
- Karlsson Magnus (2004). Klubbhus - övergångsanställning vid ett klubbhus, möjlig rehabiliterande insats för personer med psykisk sjukdom? I *Svensk rehabilitering*, nr 4, sid. 370-379.
- Blennerger Erik (2005). *Etik i socialpolitik och socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Blennerger Erik (2005). Etik för socialt arbete. I *Socionomen* 2005, nr 7, sid 7-11.
- Börjeson Martin (2005). ”Försök att systematiskt koppla socialtjänst, högre utbildning och forskning i Sverige” i *Empiri, evidens, Nordiska röster om kunskapsutveckling i socialt arbete*. Malmö: NOPUS.
- Franzén Eva M. och Kassman Anders (2005). Longer-term Labour-market Consequences of Economic Inactivity during Young Adulthood: A Swedish National Cohort study i *Journal of Youth Studies*. Volym 8, nr 4, sid. 403-424.
- Habermann Ulla, Ottesen Laila & Skristad Berit (2005): It will solve itself(?) - on the attitudes of Scandinavian sports managers towards equal opportunities. I Annette R. Hofmann & Else Trangbæk (ed.): *International Perspectives on Sporting Women in Past and Present*. Institut for Idræt, Köpenhamns Universitet.
- Johansson Göran (2005). *Påverkan eller total förändring? Kritik av en förhållning med avstamp i ett program mot missbruk och kriminalitet*. Statens institutionsstyrelses forskningsråd.
- Lundåsen Susanne (2005). *Frivilliga insatser och hälsa*. Statens Folkhälsoinstitut.
- Olsson Lars-Erik, Nordfeldt Marie, Larsson Ola och Kendall Jeremy (2005). *The third sector and the policy process in Sweden: a centralised horizontal third sector community under strain*. London School of Economic and Political Sciences, TSEP working papers nr 3. Elektronisk utgivning på <http://www.lse.ac.uk/Collections/TSEP>
- Olsson Lars-Erik m fl (2005). *The challenges of translation: the convention and debates on the future of Europe from the perspective of European third sectors*. London School of Economic and Political Sciences, TSEP working paper nr 12. Elektronisk utgivning på <http://www.lse.ac.uk/Collections/TSEP>
- Svedberg Lars (2005). Några karaktäristika och utvecklingsdrag för frivilligt socialt arbete. I *Socialstyrelsen och den sociala ideella sektorn*. Socialstyrelsen.
- Svedberg Lars (2005). Det civila samhället och välfärden. I Erik Amnå (red.) *Civilsamhället - några forskningsfrågor*. Hedemora: Riksbankens Jubileumsfond och Gidlunds förlag.
- Whitaker Anna (2005). Kroppen under livets sista tid – de allra äldstas (döende) kroppar. I Eva Jeppsson Grassman och Lars-Christer Hydén (red), *Kropp, livslopp och åldrande. Några samhällsvetenskapliga perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.

- Blennberger Erik (2006). Etik för socialt arbete. I Anna Meeuwisse, Sune Sunesson och Hans Swärd(red.) *Socialt arbete – en grundbok*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Börjeson Bengt (2006). Socialarbetaren och kunskapsneurosen. I Björn Blom, Stefan Morén och Lennart Nygren (red.) *Kunskap i socialt arbete*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Börjeson Bengt (red.)(2006). *Vågor på HaVet. Tio texter om arbete och funktionshinder*. Jönköping: ARK-tryckaren AB.
- Börjeson Bengt, Börjeson Martin och Svedberg Lars (2006). Att utveckla kunskapen i socialt arbete genom att återigen sätta praktiken i centrum. I Anna Meeuwisse, Sune Sunesson och Hans Swärd(red.) *Socialt arbete – en grundbok*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Christiansson Elisabeth (2006). Kyrklig och social reform. Motiveringar till diakoni 1845-1965. Stockholm: Artos & Norma.
- Forsell Emilia, Olsson Lars-Erik och Grosse Julia (2006). *Medborgarna och den offentliga välfärdens organisering. Utsatta medborgares erfarenheter av välfärdsorganisationers inriktning och praktiska utformning. En empirisk studie och kunskapsgenomgång*. Stockholm: Ansvarskommittén.
- Habermann Ulla, Ottesen Laila, Pfister Gertrud & Skristad Berit (2006): Det løser sig selv (?) - om idræt og kvindeligt lederskab. I *Idrætshistorisk Årbog 2005*. Institut for Idræt, Københavns Universitet.
- Jegermalm, Magnus (2006). Informal care in Sweden: a typology of care and caregivers. *International Journal of Social Welfare*. Volym 15, nr 4, sid. 332-343.
- Kassman Anders (2006). *Med brukaren i centrum? En utvärdering av Södermalms beroendeteam*. Stockholms stad: Kompetensfonden.
- Karlsson Magnus (2006). *Självhjälpsgrupper – teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindberg, Elisabet (2006) *För varandra - vad gör de äldre för frivilligorganisationerna och vad gör frivilligorganisationerna för de äldre?* Stockholm: Socialstyrelsen.
- Nordfeldt Marie och Olsson Lars-Erik (2006) Trösklar och gränshinder på bostadsmarknaden. I Paulina de los Reyes (red.) *Om välfärdens gränser och det villkorade medborgarskapet*, SOU 2006:37.
- Olsson Lars-Erik och Svedberg Lars (2006). Det ideella engagemanget i Sverige. I *Sambället är större än staten*. Stockholm: Forum för Frivilligt Socialt Arbete.
- Svedberg Lars (2006). Mer omfattande insatser än någonsin. I *Svensk kyrkotidning*, nr 5-6.
- Svedberg Lars & Trägårdh Lars (red.) (2006). *Det civila sambället som forskningsfält. Nya avhandlingar i ett nytt sekel*. Hedemora: Riksbankens Jubileumsfond i samarbete med Gidlunds förlag.
- Trägårdh Lars (2006). ”Staten och samhället: Från SSUs folkrörelser till Timbros civilsamhälle” i Håkan A. Bengtsson (red) *I rörelse. Folkrörelse och demokratin*. Stockholm: Atlas.
- Jeppsson Grassman Eva och Svedberg Lars (2007). Civic Participation in the Welfare State: Patterns in Contemporary Sweden. I Trägårdh Lars (red.) *State and Civil Society in Northern Europe: The Swedish Model Reconsidered*. New York: Berghahn Books.
- Kassman Anders (2007). Mottagningen av sökande till Enheten för hemlösa i Stockholm. I Cecilia Löfstrand och Marie Nordfeldt (red.) *Bostadslös! Lokalpolitik och praktik*. Malmö: Gleerups förlag.
- Kassman Anders och Eva Franzén (2007). Unga vuxna utan känd sysselsättning - Är det ett problem? I Jonas Olofsson (red.) *Utbildningsvägen - vart leder den? Om ungdomar, yrkesutbildning och försörjning*. SNS-förlag.
- Löfstrand Cecilia och Nordfeldt Marie (red.) (2007). *Bostadslös! Lokalpolitik och praktik*. Malmö: Gleerups förlag.
- Trägårdh Lars (red.) (2007). *State and Civil Society in Northern Europe: The Swedish Model Reconsidered*. New York: Berghahn Books.
- Trägårdh Lars (2007). The ‘Civil Society’ Debate in Sweden: The Welfare State Challenged. I Lars Trägårdh (red), *State and Civil Society in Northern Europe: The Swedish Model Reconsidered*, London and New York: Berghahn Books, 2007.

- Kassman Anders och Eva Franzén (under utgivning). Unga vuxna utanför både skola och arbetsliv - nya etableringsmönster eller början till social utslagning? I *Agoras årsbok*.
- Knutagård Marcus och Nordfeldt Marie (under utgivning). *Natthärbärgets som vandrande lösning*
- Nordfeldt Marie, Knutagård Marcus och Olsson Lars-Erik (under utgivning). *Homelessness in the Swedish universalistic welfare system - the case of four municipalities*.
- Olsson Lars-Erik, Nordfeldt Marie och Larsson Ola (under utgivning). "The third sector and the policy process in Sweden – path dependency and opportunity structures". I Jeremy Kendall (red.) *Handbook of third sector policy in Europe*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Olsson Lars-Erik (under utgivning). *Frivilligt arbete inom idrott. Möjlighet och ofrånkomlighet*.
- Olsson Lars-Erik (under utgivning). *Ett delvis ensamt liv. En studie av människor som inte deltar i föreningslivet*.
- Trägårdh Lars (under utgivning). *Från SSUs folkrörelser till civilsamhälle: Staten och samhället i det moderna Sverige*.
- Vamstad Johan & Svedberg Lars (under utgivning). *Some Aspects of Social Capital in Sweden – An EU-report*.